

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE

ISSN 1304-6608

DENİZLİ

Yerel Tarih ve Kültür Dergisi

Mart 2019 - Sayı 58

Denizli'nin Derin Geçmişi Kazı ve Araştırmalar 3

BENİM NÂÇİZ
VÜCUDUM ELBET
BİR GÜN TOPRAK
OLACAKTIR, AMA
TÜRKİYE
CUMHURİYETİ
İLELEBET PAYIDAR
KALACAKTIR.

GEÇMİŞTEN
GÜNÜMÜZE
DENİZLİ
DERGİSİ

ÖĞRENCİLERİMİZE
BURSLAR

SOSYAL
ETKİNLİKLER VE
GEZİLER

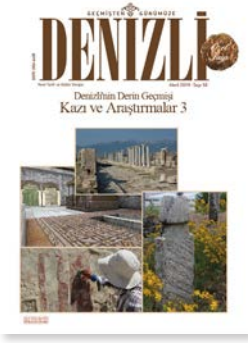
EĞİTİM ve KURSLAR

SANATA DESTEK ve
DOĞAYA SAYGI

CAFER SADIK ABALIOĞLU
EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI

Geçmişten Günümüze
DENİZLİ

CAFER SADIK ABALIOĞLU
EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI

ADINA İMTİYAZ SAHİBİ
M. Ali Abaloğlu

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ömer Gökmen

YAYIN DANIŞMANI
Prof. Dr. Önder Göçgün

EDİTÖR
Prof. Dr. Süleyman İnan

ÖZEL SAYI EDITÖRÜ
Prof. Dr. Celal Şimşek

YAYIN KURULU
Önder Göçgün
Ömer Gökmen
Süleyman İnan
Metin Türkteş
Şerif Kutludağ
Faruk İnceoğlu

KOORDİNATÖR
M. Ercüment Erdem

KURUMSAL İLETİŞİM
Sema Yılmaztürk

TASARIM - UYGULAMA
MacArt Tasarım
Grafik •Fotograf •Web

BASKI
Ata Matbaacılık
ve Tuh. San. Tic. Ltd. Şti.
Adatepe mh. 3/19 Sk. No:11 Buca Ege Giyim
Organize Sanayi Bölgesi Buca / İzmir
Tel: 0232 440 80 80

BASIM TARİHİ
2019

İLETİŞİM
Sümer Mahallesi
Çal Caddesi No: 116
Denizli
Tel : 0 258 268 28 50
Fax : 0 258 268 28 55
www.csavakfi.org.tr

YAYIN TÜRÜ
Yerel süreli
Dört aylık yerel tarih ve kültür dergisi
<http://dergi.csavakfi.org.tr>

Yazılar, yazarların yasal sorumluluğu altındadır. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar iade edilmez. Dergiye yayımlanan yazı ve görsel materyallerin tamamının veya bir kısmının yeniden yayımlanması için izin gerekmektedir. Kaynak göstermeden alınamaz ve çoğaltılamaz.

Dergi ücretsizdir.

ISSN 1304-6608

Merhaba,

2019 yılının ilk sayısında, Dergimizin 58'incisi, Antik Kentler Özel Sayımızın üçüncüsü "Denizli'nin Derin Geçmiş Kazı ve Araştırmalar 3" ile sizlerle birlikte olmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Günümüzde arkeoloji, sadece uzmanları ilgilendiren bir bilim dalından ziyade, herkesin öğrenmek istediği ve ilgi duyduğu bir alan haline almaktadır. Binlerce yıllık insanlık tarihine ışık tutan araştırmalar, sabırla elde edilen somut nesnelere tarihsel geçmişini öğrenmek ve ona sahip çıkmak isteyenler tarafından hassasiyetle takip edilmektedir. İşte bu nedenle Prof. Dr. Celal Şimşek, kitap tadında dolu dolu bir sayı hazırladı bizler için. Özel sayımızın içeriğinde; Laodikeia, Hierapolis, Tabae, Tripolis ve Beycesultan olmak üzere beş büyük antik kentimizde 2017 yılında yapılan çalışmaları, kazı başkanlarının anlatımıyla birinci ağızdan öğrenme fırsatı bulurken, Denizli'ye Hizmet Verenler başlığı altında Antik Dönem'in Ünlü Tarihçisi ve Şifreli Yazıma Sisteminin Kurucusu Polybius hakkında bilgiler ediniyoruz.

Özel sayı editörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Celal Şimşek'e ve diğer yazı sahiplerine dergimize sağladıkları katkıları için teşekkür ediyoruz.

Keyifli okumalar dilerim...

Süleyman İnan

İÇİNDEKİLER

- 4-27 2017 Yılı Laodikeia Çalışmaları
Celal ŞİMŞEK
- 28-29 Denizli'ye Hizmet Veren: Antik Dönem'in Ünlü Tarihçisi ve Şifreli Yazıma Sisteminin Kurucusu Polybius
Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN
- 30-43 Tripolis 2017 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları
Bahadır DUMAN
- 44-73 "Hierapolis alma Philippum".Havari'nin Kutsal Alanındaki Yeni Kazılar, Araştırmalar ve Restorasyonlar
Francesco D'ANDRIA
- 74-81 2017 Beycesultan Kazıları
Eşref ABAY
- 82-90 Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri Ve Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları (2016-2017)
Mustafa BEYAZIT

ÖN KAPAK FOTOĞRAFLARI

Laodikeia Stadyum Caddesi
Hierapolis Aziz Philippus Mezarı ve Kilisesi
Tripolis Fresk yüzeyinde temizleme çalışmaları
Kale-i Tavas Mezarlığı'ndan Osmanlı Dönemi Mezar Taşı

Laodikeia Tapınak A ve Honaz Dağı

Sunuş

Yaşadığımız topraklar olan Anadolu on binlerce yıldan bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Günümüze kadar bu medeniyetlerin somut verilerinin ulaşması yönüyle arkeolojik zenginlikler bakımından ülkemiz olan Anadolu dünyada özel bir konuma sahiptir. Arkeolojik verilerin ortaya çıkarılması, ayağa kaldırılması, gelecek kuşaklara aktarılması ve her şeyden önce bu verilerin kendi insanımıza tanıtılması, anlatılması ve sevdirmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Her şeyden önce arkeoloji sadece arkeologlar için değil, tüm insanlık için çok önemlidir. Bu yönüyle ören yerlerimiz yaşayan birer arkeoloji parkı gibidir. Arkeoloji insanlık için vardır ve önemlidir. İçinde insanın olmadığı, insanın yaşatılmadığı, sevmediği, insanın kendini zaman tüneli içinde hissedemediği arkeolojik alanın fazla bir önemi yoktur. Eğer insanımız severse yaşatır, yaşattıkça bu değerler daha da yükselir ve evrensel olur. Dünyada denilebilir ki bizimle yarışamayacak en önemli alanların başında Anadolu Uygarlıkları yani arkeoloji gelmektedir. Geçmiş bilinirse günümüz daha iyi yaşanır, anlaşılır ve gelecek daha sağlam temeller üzerine oturtularak yönlendirilebilir.

Yukarda verdiğimiz hedefler doğrultusunda Denizli ilimizde 2017 yılında yapılan kazı ve restorasyon çalışmalarının tanıtılması hedeflenmiştir. Bu yönüyle Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi'nin üçüncü özel sayısını siz okuyucularımızla buluşturuyoruz.

Bu sayıda Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN tarafından hazırlanan Antik Yazar Polybius'un bölgemiz ve özellikle Laodikeia ile ilgili verdiği bilgiler, tarafımda hazırlanan Laodikeia Antik Kenti kazı ve restorasyon çalışmaları, Prof. Dr. Francesco D'ANDRIA tarafından hazırlanan Hierapolis Antik Kenti Aziz Philippus Mezarı ve Kilisesi ve özellikle Lykos Vadisi'ndeki Hıristiyanlığın yayılması ile ilgili bilgiler, Prof. Dr. Eşref ABAY tarafından sürdürülen Çivril Beycesultan kazı ve restorasyon çalışmaları, Doç. Dr. Bahadır DUMAN tarafından yapılan Tripolis Antik Kenti kazı ve restorasyon çalışmaları ve Doç. Dr. Mustafa BEYAZID'ın bilimsel başkanlığında yürütülen Kale-i Tavas kazı ve restorasyon çalışmalarının verileri yer almaktadır. Öncelikle bu özgün bilgileri veren ve siz Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi okuyucuları ile buluşturan kazı başkanlarımıza çok teşekkür ederim. Bölgemizde yer alan üç kazı Pamukkale Üniversitesi öğretim üyelerimizce (Celal ŞİMŞEK, Bahadır DUMAN, Mustafa BEYAZID), bir kazı Ege Üniversitesi öğretim üyesi (Eşref ABAY) ve bir kazı Hierapolis İtalya Salento Üniversitesi (Francesco D'Andria) tarafından yürütülmektedir. Bu vesileyle 2017 yılı Denizli ilinde yapılan kazı ve restorasyon çalışmalarını üçüncü kez yayınlama fırsatı vererek siz okuyucularımızla buluşturan Cafer Sadık Abaloğlu Eğitim ve Kültür Vakfı'na çok teşekkürlerimi sunarım.

Bilgi paylaşıldıkça yayılır, değerlendirilir ve önem kazanır. Bu hedef doğrultusunda Denizli İlinde yapılan kazı ve restorasyon çalışmalarına ait özel ve önemli bilgileri siz okuyucularla paylaşmanın mutluluğu bir başka güzel. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonrada arkeolojiyi yaşamak ve yaşatmak, özgün ve güzel bilgileri sizlerle paylaşmak dileklerimle...

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Laodikeia Kazı Evi

2018

2017 YILI LAODIKEIA ÇALIŞMALARI

Celal ŞİMŞEK*

2017 yılında Laodikeia Antik Kenti'nde; Kandilkıırı Yerleşmesi, Stadyum Caddesi, Traian Nymphaeumu Meydanı, Traian Nymphaeumu Su Sistemi ve çevresindeki mekanlar, Traian Nymphaeumu Meydanı Batı Cadde, Traian Nymphaeumu Meydanı Doğu Sokak ve Doğu Mekân, Kiliseli Peristylli Ev ve Kuzey Nekropolü'nde yıl boyunca kazı, restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır¹ (Resim 1-2).

*Prof.Dr. Celal Şimşek, PAÜ, FEF, Arkeoloji Bölümü, Kınıklı Yerleşkesi, Denizli-TR; e-mail: csimsek@pau.edu.tr

¹Bakanlık Temsilciliğini; Zülküf Karakuş (Çanakkale Müzesi) ve Sevim Arslan (İzmir Müzesi) yapmıştır.

Kazı Heyeti: Prof.Dr. Francesco Guizzi, Dr. Michela Nocita, Dr. Alister Filippini, Asistanlar: M. Ayşem Sezgin, Mehmet Okunak, Umay Oğuzhanoğlu Akay, Barış Yener, Mustafa Bilgin, Bilge Yılmaz Kolancı, Yasemin Incecelgil. Restoratörler: Öğr.Gör. Çağrı Murat Tarhan, Öğr. Gör. Erkan Baloğlu, Eda Altuncu, Emin Ateş, Arkeologlar: Ayşegül Arıç, Doğan Peçen, Esra Okunak, Fatma Kıyak, Kayhan Yağlıdere, Kübra Çaltır, Kürşat Polatçıl, Şeniz Yener, Mimar: Elif Çetinkaya Ersan, Öğrenciler: Pamukkale Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi Buldan Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon, Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi ve Ren Friedrich Wilhelm (Bonn) Üniversitesi arkeoloji, restorasyon ve mimarlık bölümlerinden öğrenciler kazıda görev almıştır. Web: <http://laodikeia.pau.edu.tr/>

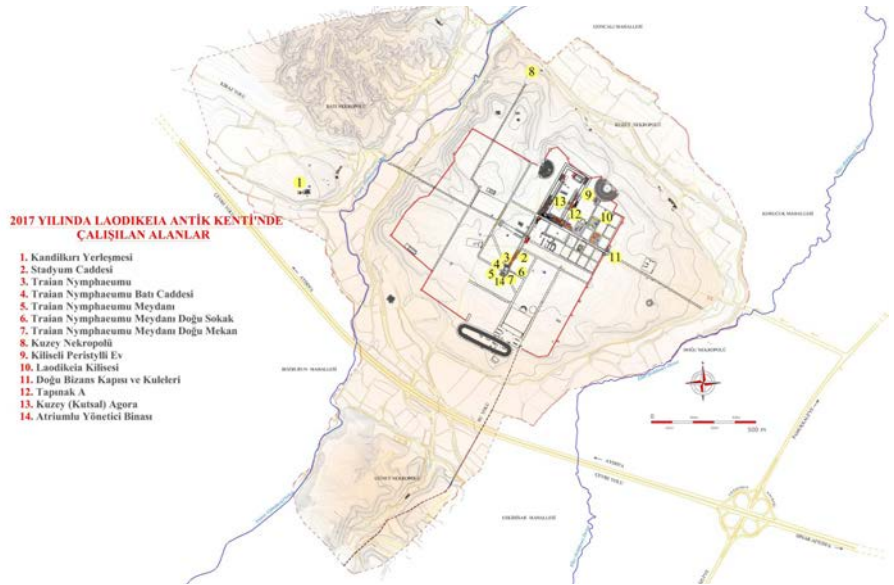
Finans Kaynakları: Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, (DOSİMM), Denizli Valiliği, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Merkezefendi Belediyesi, Pamukkale Belediyesi, Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğü, Aydem Perakende Elektrik Satış A.Ş., Baysu Su Arıtma Sistemleri, Denizli Sanayiciler ve İşadamları Derneği (DESİAD), Aslı Tekstil, Mesa Tekstil, DOK-SAN Denizli Dokuma Sanayii ve Tic., PASVAK, Sabanoğlu, Sadık Petrol, Terzioğlu İnşaat, Tımaş Mermer, Soroptomist Derneği, Derya Baltalı, Gültekin Solgar, Hasan Kasapoğlu, Hüseyin Erikoğlu, Mehmet Manisalı, Nevzat Önal, Rıdvan Erdemir.

I) Kandilkırı Çalışmaları (Resim 1, 3-5)

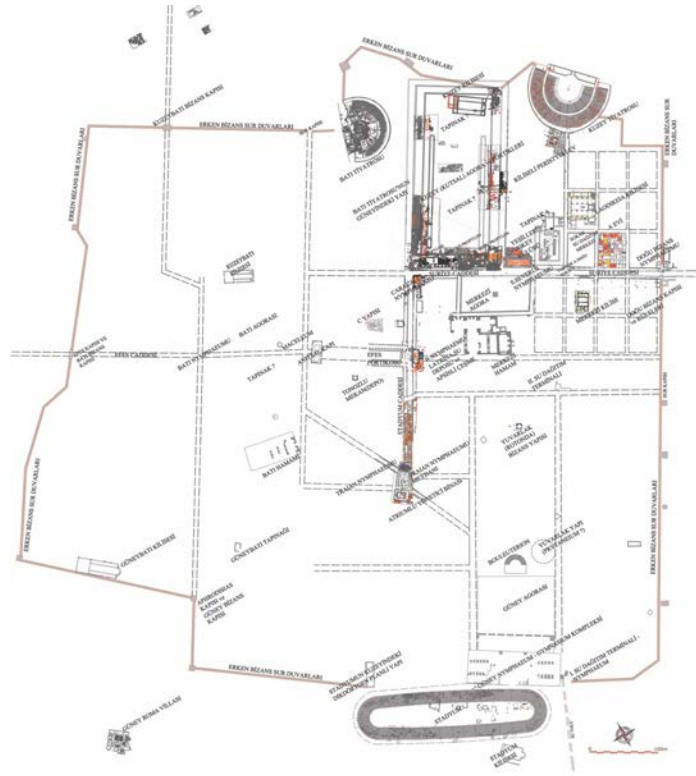
Laodikeia Batı Nekropol alanı içerisinde yer alan Prehistorik Kandilkırı yerleşmesinde kazı çalışmaları, 100x100 m'lik kent karelajında M/27 plankaresinde 5/A açmasının 5x10 m'lik batı yarısında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalardaki amaç, 2010 yılında 5/A açmasının güneyindeki 5/B açmasında ve 2012 yılında 5/A açmasının doğu yarısında açığa çıkartılan mimari yerleşmelere ait kalıntıların devamını belgelemektir.

2010 yılında kazılan 5/B açması, Kandilkırı 4. tabaka olarak tanımlanan Erken Tunç Çağı (ETÇ) 2'e tarihlenen mezarlık alanıdır². Söz konusu mezarlık alanının kuzeye doğru devam edip etmediğinin anlaşılması için 5/A açmasının batı yarısının da kazılması uygun görülmüştür. 5/A açmasının 2012'de kazılan doğu yarısında ise ETÇ 3'e tarihlendirilen, 2. tabakaya ait bir duvarı oval olan uzun ve dikdörtgen planlı mimari kalıntılara ulaşılmıştır³. Ortaya çıkartılan mimarinin planına bakıldığında, burada tespit edilen oval duvarın, 2. tabaka yerleşmesinin batı sınırını oluşturmuş olabileceği düşünülmüştür. 2017 kazı alanının seçimindeki diğer bir amaç da bu görüşün doğru olup olmadığının anlaşılmasıdır.

Açmanın yüzeyinde 295,90 m kottunda başlatılan kazı çalışmalarında, 295,60 m seviyesine kadar Locus 1 olarak tanımlanan tarım toprağı kazılmıştır. Yüzey toprağının hemen altında, Locus 53 olarak adlandırılan sarı renkli, bazen sıkışık bazen yumuşak yapıdaki dolgu içerisinde zaman zaman irili ufaklı kerpiç döküntülerine rastlanmıştır. Locus 53 içerisindeki seramikler yoğun ve aşınmamış iri parça-

Resim 1 Laodikeia kent planı üzerinde 2017 yılı çalışma alanları

Resim 2 Hipodomik kent planlaması üzerinde yapılar

lardan oluşmaktadır. 3. tabakanın karakteristik özelliklerini yansıtan bu seramik içinde çark yapımı, kırmızı film astarlı (wash) tabaklar, kırmızı astarlı tankard parçaları ve çok az sayıda ithal parlak kırmızı astarlı ve saklı astar bezemeli (Red Coated Reserve Slip Ware) seramikler dikkat çekicidir. 2. tabakada yoğun olarak görülen "S" profilli gri

çanaklar ise bu tabakada oldukça az sayıdadır. Bunların yanında, hayvan kemikleri, bazı metal iğneler ve taş alet parçaları da yine 3. tabakayla ilişkili olmalıdır. 2017 yılı kazılarında, 2. tabakaya ait herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmamış olması, 2012 yılında 5/A açmasında açığa çıkarılan, oval formlu duvarın, olasılıkla yerleşmeyi çevreleyen

²Şimşek 2012, 586-590, Res. 13-14; Şimşek 2013a, 400-407, Res. 529-536.

³Şimşek 2014, 91-94, Res. 14-15.

Resim 3 Kandilkırı Yerleşmesinde kazılarla ortaya çıkartılan yapı kalıntıları ve geo-radar taramasının hava fotoğrafı üzerine yerleştirilmesi

basit bir dış duvarın parçası olduğu ve 2. tabaka yerleşmesinin daha batıda devam etmediği varsayımını destekler niteliktedir. Kandilkırı'nda geçmiş kazı sezonlarında, bazı çöp çukurları ve yanmış taban parçalarından tanınan 3. tabakanın yerleşim alanının yeri henüz kesin olarak bilinmemektedir. Bu tabakaya ait olabileceği düşünülen iki duvar, 2016 yılı kazılarında, I/3 açmasında tespit edilebilmiş olmasına karşın, bu duvarlar 2. tabaka yapılarının altında kaldığından çok kısıtlı bir alanda araştırılabilmektedir⁴. Bu bağlamda, yukarıda tanımlanan Locus 53, yerleşmesinin bu kesiminin 3. tabakada kullanıldığını ya da 3. tabakaya ait bir molozun bu alana dökülmüş olabileceğini akla getirmektedir. Locus 53'ün altında, Locus 54 ve Locus 55 olarak tanımlanan, ana toprağın hemen üzerinde bulunan yer yer kireçli ve tanecikli, yer yer açık renk ve yumuşak toprağa rastlanmıştır. Söz konusu locus içerisinde, seramik miktarı azalmış ve seramik dışında önemli bir buluntuya da rastlanmamıştır. Alanda 295,25 m kotunda, ana toprağa ulaşılmıştır. Söz konusu iki locus içerisindeki seramik ETÇ 2 ve 3'e

⁴Şimşek 2018a, 359-363, Res. 2-3.

Resim 5 Kandilkırı 2. tabakaya ait mimari kalıntıların şematik çizimi ve 2017 kazı alanının konumu

Resim 4 2017 yılı kazı sezonu sonunda Kandilkırı Yerleşmesi'nin genel planı

tariflendirilebilecek karışık ve küçük parçalardan oluşmaktadır. Bu durum, 5/A açmasının güneyi boyunca uzanan mezarlık alanının, bu kesimde devam etmediğini ve bu kesimde 4. tabakaya ait çukur vb. başka bir kontekstin de bulunmadığını göstermiştir. Olasılıkla, 4. tabakadaki mezarlığın bu kesime yayılmaması nedeniyle, burası 3. tabaka sakinlerince kullanılmış-

tır. Son olarak alanın en güneyinde kısmen kazılan ve Locus 56 olarak adlandırılan sert ve sıkışık toprak, içinde hiçbir arkeolojik malzeme barındırmayan ana topraktır. Kandilkırı yerleşmesi topografyaya bağlı yamaç eğimi nedeniyle tarım faaliyetlerinden dolayı oldukça tahrip olmuştur. Buna rağmen günümüze ulaşabilen kalıntıların araştırılması, ETÇ'ye ait hiçbir yerleşim planının

bilinmediği Denizli-Aydın yöresi arkeolojisi için önemli katkılar sağlayacaktır.

II) Stadyum Caddesi Çalışmaları (Resim 1-2, 6-15)

Hippodamik plan sistemi içerisinde, kentin ana caddelerinden biri olan ve kuzey-güney doğrultusunda (cardo) uzanan Stadyum Caddesi'nde⁵ 2009 ve 2011 yıllarında, caddenin kuzey başlangıcında yer alan Caracalla Nymphaeumu önünden başlanarak güneye doğru 175 m'lik bölümü portikleriyle beraber açığa çıkartılmıştır⁶. 2015 yılında ise 2011 yılında çalışmaların sonlandırıldığı alandan başlayarak caddenin güney sonuna kadar Traian Nymphaeumu ve Meydanı ile birlikte toplamda 154 m uzunluğundaki alanda kazı çalışması yapılmıştır⁷. Böylece toplamda 329 m uzunluğunda ki Stadyum Caddesi'nin kazı çalışmaları tamamlanmıştır. Stadyum Caddesi; Stadyum, I. Su Dağıtım Terminali, Güney Hamam Kompleksi, Bouleuterion ve Güney Agora'ya ulaşan önemli arterlerden biri olup ayrıca antik kent içinde yeni ve önemli gezi güzergâhı rotası üzerinde yer alır.

Stadyum Caddesi'nde antik kentin diğer ana cadde düzenlemelerindeki çift taraflı portik uygulamasına karşın, caddenin güney yarısında doğuya II. Su Dağıtım Terminaline ayrılan yol hattından itibaren Traian Nymphaeumu Meydanı'na kadar olan bölümde doğu tarafta tek basamaklı bir kaldırım düzenlenmesi, batı tarafta ise Efes Portikosu'ndan itibaren Traian Nymphaeumu'na kadar 143,30 m boyunca kesintisiz şekilde portik düzenlemesinin devam ettiği anlaşılmıştır⁸. Stadyum Caddesi'nin güney sonunda geç dönem kullanımlarına bağlı olarak yapılan düzenlemeler sonunda Portiğin 92.50 m uzunluğundaki bölümünde portik genişliği 4 m'ye kadar daraltılmıştır. Caddenin güney yarısının batı bölümünde yer alan portik sistemi bir ayak, beş sütun şeklinde düzenlenmiş olup güney sonda ise dört sütuna inmiştir. Bu düzenlemede kuzeyden güneye doğru üç ayak arasında 5'erden 15 adet, Traian Nymphaeumu arkasında ise 3 ayak arasında 4'erden 8 adet ve toplamda 6 ayak ve 23 adet monolit yivsiz sütun ortaya çıkartılmıştır.

Resim 6 Stadyum Caddesi ve Traian Nymphaeumu'nun kazı sonrası durumu

Alandaki restorasyon çalışmaları Aydın Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanan projesine uygun olarak yürütülmüştür. Mimari bloklar üzerinde restorasyon çalışmalarının başlıca aşamaları; koruma, onarma, sağlamlaştırma ve ayağa kaldırma şeklinde yapılmıştır. Yapılan onarım çalışmaları bloklardaki özgünlüğe dokunulmadan gerçekleştirilmiş, modern yöntemlerin yanı sıra antik dönemdeki uygulamalar da kullanılarak anastylosis esas alınmıştır. Antik dönemde tamirat görmüş olan bloklardaki uygulamalar (dübeller ve kenetler ile kurşun akıtma sistemi) aynen yenilenmiştir. Suriye Caddesi'nin Batı Portiğinde yapılan restorasyon, sağlamlaştırma ve düzenleme çalışmaları, kuzeyden güneye doğru belirli bir sistem içinde yapılmıştır. Buna göre; portiğin kuzey ucunda yer alan dükkâna ait kapının neredeyse tamamına yakını sağlam durumda ele geçmiş olan söve ve lentosunda anastylosis esaslı restorasyon çalışması yapılmıştır. Stadyum Caddesi'nin Batı Portiğinde ortaya çıkarılan tüm dikey ve yatay taşıyıcı malzeme, stylobat üzerinde yer alan in-situ kaideler haricinde, MS 494

Resim 7 Suriye Caddesi ile Stadyum Caddesi, Efes Portikosu'nun kazı ve restorasyon çalışmaları sonrası hava fotoğrafı

⁵Şimşek 2013a, 125.

⁶Şimşek 2011, 458-460, Res. 10-11; Şimşek 2013b, 106, Res. 1, 7; Şimşek 2013a, 125-130, Res. 40, 150-156.

⁷Şimşek 2017a, 135-139, Res. 6-14; Şimşek 2017b, 11-12, Fig. 26, 28-29.

⁸Şimşek 2016a, 10-16, Res. 25-37; Şimşek 2017a, 135-137, 139, Res. 10-11.

yılı ve İmparator Focas Dönemi'nde (MS 602-610) yaşanan depremler ile birlikte doğu yöne, cadde tabanı üzerine sütun ve ayaklar üzerinde yer alan tuğla kemerleriyle birlikte yıkılmıştır. Çalışmalara Batı Portik'te tahrip olan stylobatın onarılması işlemiyle başlanmıştır. Mevcut haliyle cadde tabanından 0.43-0.52 m arası değişen yüksekliğe sahip tek basamak ile çıkılan portik stylobatı devşirme traverten bloklardan⁹ oluşturulmuştur. Restorasyon çalışması sırasında stylobat blokları arasında zamanla bağlayıcılığını yitiren özgün harç temizlenmiştir. Yeniden orijinaline uygun analizine göre hazırlanan kireç ve elenmiş kumlu harç ile derzlemeleri yapılmıştır. Stylobatın sağlamlaştırılmasının ardından portige ait dikey ve yatay mimari malzemelerin demo aşamasına geçilmiştir.

Stadyum Caddesi'nde Batı Portiğe ait son düzenlemede 23 adet devşirme mimari blokdan yapılan impost kaidelerinin in-situ halde olduğu görülmüş, 6 traverten ayağın bloklarının yerleri portik üzerindeki izlerinden ve yıkılma açıları dikkate alınarak tespit edilmiştir. Alanda ortaya çıkartılan 23 adet kaideye ait 14 adet monolit sütunun 11 adeti tam, 3'ü ise farklı şekillerde yıkılmaya bağlı ve daha sonraki dönemlerde alanın taş ocağı olarak kullanılmasından kaynaklı olarak parçalar halinde ele geçirilmiştir. Düşme pozisyonlarına ve portik üzerinde yer alan izlerine göre özgün yerleri tespit edilen mimari bloklar ayağa kaldırılmadan önce blokların görünen yüzlerindeki kırık parçaların bulunabilenleri ana gövdeye yapıştırılmıştır. Parçaların birleştirilmesinde epoksi ve aerosol ile hazırlanan yapıştırıcı kullanılmış olup ana parçaların birleştirilmesinde paslanmaz krom çelikten

Resim 8 Stadyum Caddesi Batı Portik sütun ve kemerlerinin doğu yöne cadde tabanı üzerine yıkılmış hali ve sütunlarda yapılmaya başlanan demo çalışmaları

dübellere atılmıştır. Monolit sütunlarda önce demo çalışması yapılmış olup sonrasında alt, üst ve orta kısımlarında yer alan, orijinalde demir+kurşun ile birleştirilen dört köşeli dübellere, yine orijinalinde olduğu gibi 2,0x2,0 cm ebatlarında, duruma göre ise farklı uzunluklarda krom çelik ve kurşun ile kuzeyden güneye doğru tek tek sabitleme işlemlerine geçilmiştir. Benzer işlem traverten ayakları oluşturan kesme dikdörtgen blokların da buluntu pozisyonuna göre orijinal yerlerine konularak önce demo ve sonrasında sabitleme çalışmaları şeklinde yapılmıştır. Demosu yapılan dikey taşıyıcı elemanların başlık ve kaideleri ile birlikte toplam yüksekliklerinin, depreme bağlı ve yolun eğiminden kaynaklı olarak 3.0 m ile 3.40 m arasında değiştiği görülmüştür.

Alanda yapılan sabitleme işlemlerinde 11 adet sütunun gövdeleri altında bulunan donatı yuvasına 0.15 m uzunluğunda, 2,0x2,0 cm ebadında kare krom çelikler 7.5 cm olarak kaide ve sütun altlarına kurşun ile sabitlenmiştir. Bazı kaidelerde ise epoksi ve

katalizörle hazırlanan yapıştırıcı kullanılmıştır. Kalan 3 adet sütun gövde parçasında ise düşmenin etkisiyle kırılan ve zamanla çeşitli etkenler sonucunda yok olan ek-sik parçaları pantograf (orijinal bloğun eksik kısmının kalıplama yöntemiyle özgün malzeme ile tamamlanması tekniği) ile tamamlanıp diğer sütunlara uygulanan restorasyon yöntemi benzer şekilde bunlara da uygulanmıştır. Portik stylobatı üzerinde yer alan ve sütunların arasına yerleştirilmiş olan 3 adet traverten ayakta ise dikdörtgen bloklar orijinaline uygun olarak krom çelik kenetler¹⁰ ile birbirine tutturularak derz aralarına ise analizine göre hazırlanan harç ile terazileme işlemi yapıldıktan sonra sabitleme çalışmasına geçilmiştir. Sütunlar ve traverten ayakların bazılarında yer alan toprak boyalı yazıtların üzeri doğa koşullarına karşı koruma sağlayan funcosil adı verilen şeffaf bir koruyucu madde ile kaplanmıştır. Böylece korunmuş durumda bulunan 14 adet sütun ile 3 adet traverten ayağın anastylis esaslı restorasyon çalışması tamamlanmıştır.

⁹0.55x0.60, 0.80x0.90, 0.75x0.92 m değişen ölçülerdedir.

¹⁰İki ucu 90° kırık olan kenetlerin uzunlukları muhtelif, kırık uçların uzunlukları ise ortalama 5 cm'dir. Kenetler yuvalara yerleştirildikten sonra üzerlerine eritilmiş kurşun dökülerek sabitlenmiştir.

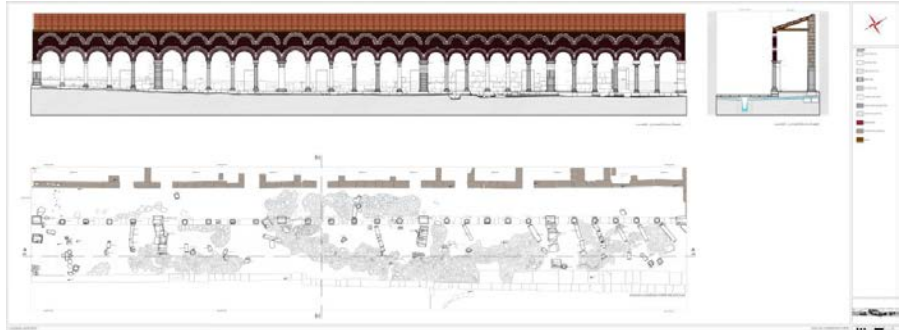
Stadyum Caddesi Batı Portiği'ndeki sütunlar üzerinde bulunan ve alanın yeniden düzenlendiği dönemde sütunlar ile ayaklar arasında portiğin daha görkemli olmasını sağlamak üzere tuğla kemerlerle yükseltildiği, belirli aralıklarla yerleştirilen kemerlerin ise sistemin mukavemeti için yapıldığı anlaşılmıştır. Buna rağmen portik düzenlemesi depreme dayanamayarak doğu yönde cadde içine yıkılmıştır. Özellikle statik yönden kemer sistemi altta açık kemer ve üstünde sağır kemer şeklinde düzenlenerek, ağırlıkların ayaklar ile sütunlar üzerine dengeli basması sağlanmıştır. Bununla ilişkili olarak cadde üzerinde kemer sistemi yıkıldığı şekliyle açığa çıkartılmıştır. In-situ şekliyle bulunan çift katlı kemer sistemi yaklaşık 3.20-3.30 m yüksekliğinde olup genişlik ise sütun ve ayak aralarının durumuna göre değişmektedir. Çalışmanın ikinci aşaması, bu tuğla kemer kalıntılarının belgelenerek bir kısmının kaldırılması ve bir kısmının ise in-situ yıkıldığı haliyle konservasyonunun yapılması şeklinde planlanmıştır. Bu plan doğrultusunda her iki sütunu ve ayağı birbirine bağlayan çift sıra tuğla kemer yıkıntıları belgelenerek, sistemli bir şekilde kaldırılmış ve ayrı alanlarda tasniflenmiştir. Caddeye paralel yapılan Bazilika'nın önünde yer alan doğu kaldırımı üzerine yıkılan tuğla kemerlerin kaldırılması sırasında, kemer yıkıntılarının altında toplamda 5 adet altın sikke toplu halde bulunmuştur. Bu sikkelerden en erken tarihli olanı¹¹ İmparator II. Justinus Dönemi'ne (MS 565-578), diğer dört sikke¹² ise İmparator Mauricius Tiberius Dönemi'ne (MS 582-602) tarihlenmektedir. Söz konusu sikkeler MS 7. yy'da İmparator Focas (MS 602-610) dönemi depremi ve kentin terk edilmesi öncesi son kullanım evresine aittir. Olasılıkla altın sikkeler buluntu yeri göz önüne alındığında

Bazilika duvarı içine konduğu alandan direkt olarak duvar dibine düşmüş olmalıdır. Benzer şekildeki buluntu grubu Kuzey (Kutsal) Agora Güney Portikte Doğu Propylon'un

batı kısmına yapılan duvarda konduğu şekliyle ele geçirilmiştir¹³. Yıkılan kemerlerden bir kısmı yerinde koruma altına alınarak etrafı fırınlanmış ahşapla çerçevelenmiştir.

Resim 9 Stadyum Caddesi Batı Portiği'ne ait depremde taban üzerine yıkılan kaide, sütun ve başlıkların in-situ hali

Resim 10 Stadyum Caddesi Batı Portik taş planı ve AutoCat cephe ve kesit çizimi

Resim 11 Stadyum Caddesi Batı Portik 3d cephe çizimi

¹¹L.17.STC.K.01 envanter no.lu sikke.

¹²L.17.STC.K.02, L.17.STC.K.03, L.17.STC.K.04, L.17.STC.K.05 envanter no.lu sikkeler.

¹³Şimşek 2013a, 275

Resim 12 Stadyum Caddesi Batı Portikte stylobat, sütunlar, dükkan duvar ve girişinin anastylosis esaslı restorasyon çalışması sonrası durumu

Resim 13 Stadyum Caddesi'nin restorasyon sonrası görünümü (kuzeyden güneye)

Resim 14 Stadyum Caddesi'nin restorasyon sonrası sütun ve traverten ayakların güneyden kuzeye doğru görünümü

Bu konservasyon uygulamasında tuğla kemerde bağlayıcılığını yitiren harç yenilenmiş, doğa şartlarına karşı ve estetik görünüm amacıyla beyaz ponza taşı ile çerçeve içindeki boşluklar doldurulmuştur. Stadyum Caddesi'nin tabanı değişik ölçülere sahip dikdörtgen ve kare formu, traverten bloklarla döşenmiştir. Cadde zemininde depremlerin, doğanın ve zamanın etkisiyle meydana gelen yükselme-çökmeler, blokların terazilenmesiyle düzenlenmiştir. Ayrıca caddenin doğusunda Apsidal planlı Bazilika ve cadde üzerindeki dükkanlara ait duvar sıralarında bağlayıcılığını yitiren harçların topraklı kısımları temizlenip, orijinal malzemeye uygun kireç katkılı yeni harçla tekrardan derz çalışmaları yapılmıştır.

III) Traian Nymphaeumu Meydanı Çalışmaları (Resim 1-2, 16-21, 27)

Stadyum Caddesi'nin güney sonunda yer alan, Traian Nymphaeumu Meydanı olarak adlandırılan ve güney sınırında Atriumlu Yönetici Binası bulunan dikdörtgen alanda kazı çalışmaları 2015 yılında tamamlanmıştır¹⁴. Meydan taban döşemesi orijinalde traverten bloklarla yapılmış olup MS 5.-6. yy'larda traverten blokların üzerine devşirme düzgün kesilmiş mermer bloklar ile ikinci kat döşeme yapılmıştır.

Meydanın ilk dönemine ait traverten zemin döşemelerinde depremin, doğanın ve zamanın etkisi ile kırılmaların, bozulmaların, yükselme ve alçalmaların olduğu görülmüştür. Meydandaki restorasyon çalışmalarının amacı kırık olan döşeme bloklarının yapıştirilmesi yükselme ve çökmenin terazilenmesi şeklindedir. Böylelikle Cadde'nin daha düzgün bir taban formuna ulaşması sağlanmış ve zamanla oluşabilecek bozulmaların önüne geçilmiştir.

¹⁴Şimşek 2016a, 24-28, Res. 46-51; Şimşek 2017a, 145-147

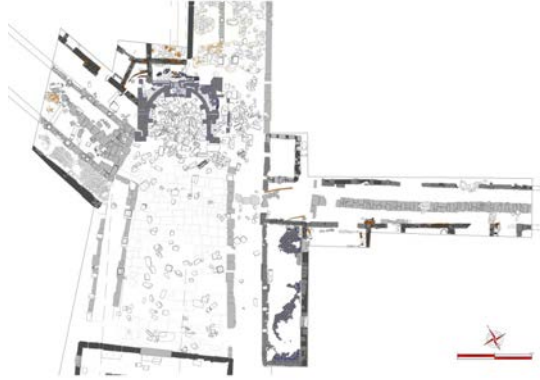
Meydanın, kentin terk edilmesine bağlı taş ocağı olarak kullanılmasından kaynaklı birçok bloğun kırıldığı taşındığı ve ayrıca doğa koşullarından kalan blokların da etkilendiği tespit edilmiştir. Alanda ele geçen kırık döşeme bloklarının yapıştırılmasında değişik boyutlarda yuvarlak krom-çelik ve yapıştırıcı olarak epoksi-reçine kullanılmıştır. Üst mermer döşemenin korunduğu alanlar hem kullanım evrelerini göstermek hem de mermer döşemenin çevresel koşullar nedeniyle dağılmasını ve kaymasını engellemek amacıyla etrafları travers ahşaplarla çerçevenmiştir.

Resim 15 Konservasyonu tamamlanan tuğla kemer kalıntısının cadde üzerinde sergilenmesi

IV) Traian Nymphaeumu Su Sistemi ve Çevresindeki Mekânlarda Yapılan Kazılar (Resim 1-2, 16-17, 22-25)

2015 yılında kazısı gerçekleştirilen¹⁵, bulunan yazıt ve heykel grubuyla Traian Nymphaeumu olduğu kesinleşen anıtsal çeşme yapısının kuzeyinde yer alan doğu-batı doğrultulu uzanan mekânda 2017 yılında kazı çalışmaları yapılmıştır. Anıtsal çeşmenin su sisteminde yapılan çalışmanın amacı; suyun ana havuz ve yanlarda yer alan küçük çeşmelere nasıl verildiği ve geç dönemde terminalde yapılan değişim ve eklemelerin nasıl olduğunu anlamaya yöneliktir. Doğu-batı yönlü yapılan ve ön cephesi güneydeki meydana bakan Anıtsal Çeşme, dışta dikdörtgen, içte ise at nalı şeklinde apsidal planlıdır. Traian Nymphaeumu'na sağlanan su, yapıya olan mesafesi dikkate alındığında kentin güneyinde, merkezde yer alan ve kot olarak en yüksek konumda bulunan II. Su Dağıtım Terminali'nden¹⁶ getirilmiş olmalıdır. Anıtsal Çeşme'nin orijinal kullanımında çeşmenin tam orta aksında bulunan ve doğu-batı yönlü

Resim 16 Traian Nymphaeumu, Traian Nymphaeumu Meydanı, Batı Caddesi, Doğu Sokak ve Doğu Mekanın taş planı

Resim 17 Traian Nymphaeumu Meydanı'nın düzenleme öncesi durumu

¹⁵Şimşek 2016a, 18-24, Res. 40-45; Şimşek 2017a, 140-145, Res. 15-23; Şimşek 2018b, 89, Fig. 10, 31, 33, 35.

¹⁶Şimşek 2013a, 69, Res. 63-64.

duvara yaslanan basınç alma tankına¹⁷ kalın cidarlı, basınca dayanıklı ana künk ile getirilen su, tankın üzerinde yer alan mermer tablaya (kapak) çarparak güneyinde yer alan 0.22 m çapındaki bir kanaldan hazneye¹⁸ akmakta, hazne önüne yapılan bir olukla apsidal planlı havuza ulaşmaktadır. Ana havuza suyun bir olukla akıtıldığını gösteren hazne parapeti üzerinde kalkerleşen 37 cm genişliğinde ve 17-20 cm derinliğinde oluk yerleştirme yuvası yer almaktadır. Anıtsal çeşmenin doğu ve batı duvarlarına bitişik, mermer parapetli dikdörtgen planlı havuzlu iki çeşme, hem görsel anlamda bir bütünlük sağlamak, hem de Batı Caddesi ve Stadyum Caddesi yönünde insanların su ihtiyacını karşılamaya yönelik yapılmıştır. Bu iki çeşmeye su, karşılıklı aynı aksta bulunan ve sütunlu galerinin stylobat altında yer alan birer kanal ile verilmiştir. Bunlardan havuzun batı kenarında yer alan çeşmeye su, ikinci ve üçüncü plaster çıkıntısının arasındaki traverten taş bloğunun içinden açılan bir kanal ve duvar içerisine yapılan mermer hazne¹⁹ tabanında görülen iki gider deliği²⁰ ile sağlanmıştır. Bu haznenin batı kenarında, duvar içinden geçirilen ikili künk sistemi²¹ ise fazla suyu çevredeki yapılara ulaştırmaktadır. Apsidal çeşmenin doğu kenarındaki havuza su teminini sağlayan traverten kanal, batıdakiyle aynı aksta bulunmaktadır ve dikdörtgen havuzun orta aksına gelecek şekilde plasterler üzerinden açılmıştır²².

Anıtsal Çeşme'nin orijinal kullanımında, kuzey cephesinde doğu ve batı köşelerde yer alan, kemerli traverten çeşmeler, günlük su ihti-

Resim 18 Traian Nymphaeumu Meydanı taban döşemelerinin düzenleme öncesi görünümü

Resim 19 Traian Nymphaeumu Meydanı taban döşemelerinde yapılan düzenleme çalışmaları

yacının karşılanması yanı sıra, bu cephelere de bir hareket kazandırmıştır. Traian Nymphaeumu'ndan günümüze, apsidal planlı ana havuz, kuzeydoğu köşesinde yer alan kemerli çeşme ve doğusunda Stadyum Caddesi sonunda yer alan dikdörtgen mermer çeşme kalabilmiştir. Bunlardan kuzeydoğuda yer alan traverten kemerli çeşmenin kemerini oluşturan kilit taşı ve kol-

tuk taşları tahrip olmuş, ancak yan kemer taşları in-situ halde açığa çıkartılmıştır. Batı Portik sonunda yer alan bu çeşmenin kalabilen mevcut yüksekliği 1.60 m olup derinliği 0.70 m, genişliği 1.95 m'dir. Orijinalde kemerli iki çeşmeye su, tankın doğusundan²³ ve batısından²⁴ uzanan L formlu kanallardan sağlanmıştır. Anıtsal çeşmeye ana hattan gelen ve basıncı alınan

¹⁷Genişlik 0.40 m, ölçülebilen derinlik 0.40 m'dir.

¹⁸Genişlik 0.80 m, uzunluk 2.35 m, derinlik 1.75-1.50 m'dir.

¹⁹Haznenin genişliği 0.20 m, uzunluk 0.26 m, 2 gider deliği 0.4 m'dir.

²⁰0.4 m çaplarındadır.

²¹Künklerden kuzeydeki 0.10-0.13 m, güneydeki 0.11-0.15 m çaplarındadır.

²²Kanalın uzunluğu 0.13 m, genişlik 8 cm, derinlik 9 cm'dir.

²³Toplam uzunluk 2.90 m, genişlik 0.36 m, derinlik 0.36 m'dir.

²⁴Toplam uzunluk 2.90 m, genişlik 0.31 m, derinlik 0.32 m'dir.

Resim 20 Traian Nymphaeumu, Traian Nymphaeumu Meydanı Batı Caddesi, Doğu Sokak ve arkada Stadyum Caddesi ile Traian Nymphaeumu Meydanında yapılan taban döşemelerinin düzenlendikten sonraki görünümü

Resim 21 Traian Nymphaeumu Meydanı çalışmalar sonrası döşemelerin abşap traverslerle çevrelenmesi sonrası doğudan görünümü

su, kanal ile güneydeki dikdörtgen hazneye buradan da iki L kanal ile batı ve doğudaki kemerli çeşmelere verilmiştir.

Buna ait kanallarda uzun süre kullanıma bağlı yoğun kalkerleşme izlenebilmektedir. Batıdaki çeşmeye dair herhangi bir buluntuya in-situ olarak rastlanamamış olmasına karşın, L kanal ana duvarı üzerinde kemerli bir niş olduğunu gösteren bir kemer yer alır. Hıristiyanlığın

B. Constantinus tarafından Milano Fermanı²⁵ ile birlikte serbest bırakılması (MS 312-313) sonrasında, Nymphaeum'un apsidal havuzu önündeki parapet ve parapet babaları üzerine haçların işlenmesi, bu dönemde bir miktar daha ana havuzun kullanıldığını ortaya koymaktadır. MS 4. yy ortalarından itibaren Traian Nymphaeumu ve Meydanı'nda yapılan değişiklikler sebebiyle apsidal havuzun işlevini kaybettiği ve eksedraya dönüştü-

rüldüğü bir önceki kazı döneminde tespit edilen verilerdendir²⁶. Anıtsal çeşmeye ait bu kullanım evresinde, 2017 yılı çalışmalarında kazısı gerçekleştirilen Su Dağıtım Terminali ile ilgili detaylı verilere ulaşılmıştır. Çeşmeye orijinal kullanımda su sağlayan ana künkün, su tankı ve haznesinin, ana havuzla bağlantısının sona ermesi, bunun yanında kuzeydoğu köşedeki traverten kemerli çeşmenin ve doğu duvarına bitişik olarak yapılmış olan dikdörtgen formlu havuzlu çeşmenin kullanımının devam etmesi, ayrıca meydanadaki diğer mekânlara su sağlanması amacıyla çeşmenin orijinal kullanımında var olan sistemin terminale dönüştürülmesi söz konusudur. Bu safhada su sisteminde de köklü değişiklikler yapılmıştır. Çeşmenin kuzey arka duvarına bitişik iki ana boru ve bunların iki yanında yapılan borularla bir dağıtım terminali yapılmıştır. Bu terminal son kullanıma kadar doğu ve kuzeydoğuda yer alan iki çeşmeye su sağlamıştır.

Apsidal planlı Nymphaeum yapısının kuzey duvar sınırı ile başlayan ve Stadyum Caddesi Batı Portiği'nin dükkân sıraları ile aynı hizada sonlanan Su Terminali'nin duvarları 292.08 m kot seviyesinde korunmuştur. Su sisteminin planlandığı dikdörtgen mekân 6.20x3.20 m (içten içe 5.50x2.67 m) olup Batı Portiği'nin güney sonunda doğu yönde yer alan bir kapı ile terminal içine girilmektedir. Dükkân sıraları ile aynı aksa gelen bu kapının 0.69 x 1.7 m ölçülerinde kırık eşik ve yine kırık halde traverten sütundan devşirme yapılan bir söve parçası in-situ halde bulunmuştur. Terminalin kuzey ve batı duvarı küçük-orta boyutlu traverten taşlar ve kare formlu ya da yarım kullanılan tuğlalardan harçlı olarak örülmüştür. Kuzey

²⁵Şimşek 2013a, 338-340; Şimşek 2015, 15.

²⁶Şimşek 2017a, 140-145, Res. 1, 11, 15-24.

duvarının 291.26 m kotunda doğu batı doğrultulu 1.37x0.35 m ölçülerinde traverten ve çaytaşı örgülü duvar çıkıntısı bu alanın orijinal kullanımında da var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Son kullanım aşamasında exedra ya dönüştürülen apsidal planlı havuzun kuzey dış duvarında ve orta aksında yer alan, su dağıtım terminalinden iki ana künk ile batı ve doğuya ayrılan taban altına döşenen küçük çaplı künklerle dağıtım yapılmıştır. Bu künklerden kuzeydoğudaki traverten kemerli çeşmenin önünden ve batıda yine taban seviyesinde hatlar şeklinde döşenmiştir. Ana künklerden doğudaki 0.28 m, batıdaki ise 0.40 m çapında olup künklerin içinde yoğun kullanımı gösteren ortalama 4-8 cm kalınlığındaki kalker tabakası oluşmuştur. Batıya su sağlayan ana borunun diğerine göre daha önce yapıldığını hem içinde oluşan kalker kalınlığı hem de cidar kalınlığının fazla olması teyit etmektedir. İki ana künk birbirinden ayıran mermer bir blokta²⁷ olasılıkla farklı zamanlarda yapıldıklarına işaret etmektedir. Terminalin geç dönemde eklemeler olarak yapılan batı duvarının içerisinden geçen bir adet pişmiş toprak künkte, batıdaki mekanlara su sağlandığını gösterir.

V) Traian Nymphaeumu'nun Kuzeyinde ve Batı Yanında Yer Alan Mekânlar (Resim 1-2, 16, 22-23, 26-28)

Traian Nymphaeumu Su Dağıtım Terminali'nin kuzeyinde ve meydana batıya uzanan caddenin Kuzey Portiği'nin gerisinde yer alan mekânlarda yapılan çalışmaların amacı mekânların mevcut halini ortaya çıkarmak, kullanım işlevlerini ve evrelerini belirlemek, meydan ve

Resim 22 Traian Nymphaeumu, su dağıtım terminali ile kuzey ve batısında yer alan mekânların kazı sonrası görünümü

Traian Nymphaeumu ile bağlantısını tespit etmektir. Bu amaçlar doğrultusunda öncelikle Su Dağıtım Terminali'nin kuzeyinde yer alan mekânda 6x2.70 m'lik alanda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonunda ortaya çıkartılan mekânın güney duvarı su dağıtım terminalinin kuzey duvarı ile ortak bir kullanım görürken, doğu duvarı ise Stadyum Caddesi Batı Portiği sundurma çatısını taşıyan portik gerisindeki dükkân sıraları ile aynı işlevi gördüğü anlaşılmıştır. Traverten ve tuğla örgülü mekân duvarları ortalama 1.25 m civarında koruna gelmiştir. Mekânın 290,97 m kotunda ulaşılan tabanında ise opus spicatum döşemenin var olduğu, bu döşemenin tahrip olan bölümlerinde ise farklı ölçülerde olan²⁸ mermer ve traverten plakalar yerleştirilerek tamir edildiği görülmüştür. Tabanda yer alan opus spicatum döşemeler mekânın son kullanımında dükkân işlevli olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Traian Nymphaeumu Su Dağıtım Terminali'nin hemen batı

kısımında yer alan kazılar sonunda 4.80x2.30 m ölçülerinde olduğu anlaşılan mekânın duvarları ortalama 1.35 m yüksekliğe ve 0.60 m genişliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Mekân tabanının sıkıştırılmış sert zemini üzerinde²⁹ doğu-batı doğrultulu uzanan 4 adet pişmiş toprak künk sistemi yer alır. Söz konusu künkler üzerine zaman içinde kullanıma bağlı tamir, basınç alma ve temizlemeye yönelik delikler açılarak, daha sonra harçlı tıparlarla kapatıldıkları durum günümüze ulaşmıştır. Bu künkler³⁰ mekânın doğusunu sınırlandıran duvarın altından geçmektedir. Bu durum ortaya çıkartılan su sisteminin Traian Nymphaeumu Su Dağıtım Terminali ile ilişkili olduğu ve bu sistemden yandaki mekânlara su dağıtımını yapıldığını göstermektedir. Ayrıca herhangi bir arıza durumunda müdahale edebilmek için mekâna Batı Cadde Kuzey Portiği'nden bir kapı açıklığı bırakılmıştır. Mekânda yapılan çalışmalarda ortaya çıkartılan buluntular, mekânın Su Dağıtım

²⁷Uzunluk 0.78 m, genişlik künk seviyesinde 0.4 m'ye kadar inceltilmiş, orijinalde 0.18 m'dir.

²⁸0.41x0.46 m, 0.32x0.30 m.

²⁹290.22 m kotundadır.

³⁰Ölçülebilen uzunlukları güneyden kuzeye doğru sırasıyla 0.70 m, 1.35 m, 2.10 m, 1.30 m'dir.

Resim 23 Traian Nymphaeumu su dağıtım terminali, kuzey ve batısında yer alan mekânların kazı sonrası görünümü

Resim 24 Traian Nymphaeumu su dağıtım terminalinde geç dönemde yapılan pişmiş toprak künk sistemi

Terminali ile bağlantılı olarak MS 4.-7. yy'a kadar kullanım görmüş olduğunu göstermektedir.

Değerlendirme: Traian Nymphaeumu ve Meydanı MS 1. yy'dan itibaren uzun süre kullanım görmüş önemli alanlardan biridir. Yazıtları ve heykel grubuyla tam tarih verebilen bu anıtsal çeşme kentin yaşadığı dinsel ve kültürel süreçlerde çeşitli

değişimler göstererek kullanılmaya devam etmiştir. Anıtsal Çeşme'nin İmparator Traian Dönemi'ndeki ilk kullanımında; batı portik sonunda çeşmenin kuzeydoğu köşesinde ve simetriği olan kuzeybatı köşesinde üst kısmı kemerli olan birer, doğu ve batı yanında dikdörtgen birer ve meydana bakan parapet önünde bir olmak üzere beş adet çeşme yer al-

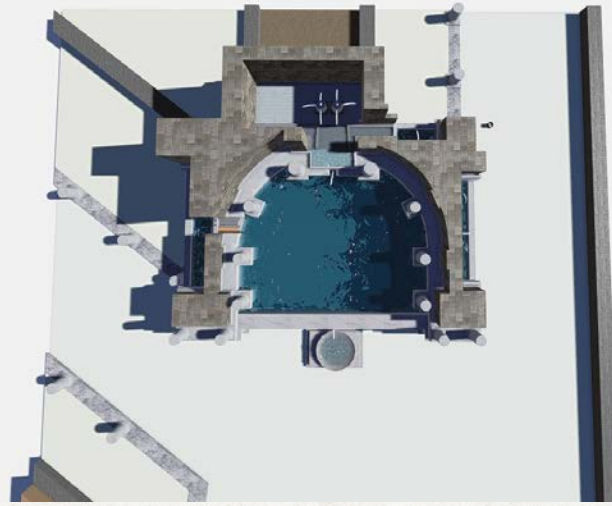
mıştır. MS 4. yy'da Hıristiyanlığın yayılmasına bağlı olarak meydana bakan parapet ve babaları ile doğu yanda Stadyum Caddesi üzerinde yer alan çeşmenin parapetleri üzerine haçlar kazınmıştır.

MS 4. yy'ın ikinci yarısından itibaren ise Atriumlu Yönetici Binası ve Meydanın öneminden dolayı anıtsal çeşme eksedraya dönüştürülmüş olup bu dönemde doğudaki havuz ile batı portik sonundaki havuz kullanılmaya devam etmiş bunun yanında batıda yer alan çeşme kaldırılmış ve bunun yerine Batı Caddesi'nin meydana açılan ve kemerli giriş kapısı olan ayakların (kuzey ve güney ayaklar) batı önüne birer çeşme yapılmıştır. Bu safhada hazne kısmına gelen ve iki yana dağıtım yapan kanalların önü çay taşı tuğla kırıntılı harçla kapatılmıştır. Bu dönem uygulamasının diğeri ise kuzeyde yer alan su haznesi küçük bir dağıtım terminaline dönüştürülerek ana duvara bitişik iki künk ile su hem çeşmelere hem de batı ve doğu dağıtım sistemiyle diğer alanlara su aktarımı yapmıştır. Anıtsal çeşmede yapılan uygulamalar MS 494 yılı depremine kadar küçük değişikliklerle devam etmiş olup çeşme bu ana depremde tamamen yıkılmıştır. Bu durumda anıtsal çeşme MS 113/114 ile 494 yılına kadar değişikliklerle kullanılmaya devam edilmiştir. Ancak apsidal ana havuz MS 113/114 ile MS 4. yy'ın ortalarına kadar hizmet vermiştir. Buna göre MS 113/114 yılına tarihlenen Anıtsal Çeşmenin orijinal kullanımında görülen basınç tankı, su haznesi, traverten kemerli çeşmeler, apsidal planlı havuz ile havuzun doğu ve batı duvarlarına bitişik olarak yapılmış dikdörtgen formlu havuzlara, apsidal planlı çeşmenin önünde yer alan havuza su ulaştırın sistemin, ikinci kullanım evresinde bazı değişimler göstererek devam ettiği anlaşılmıştır.

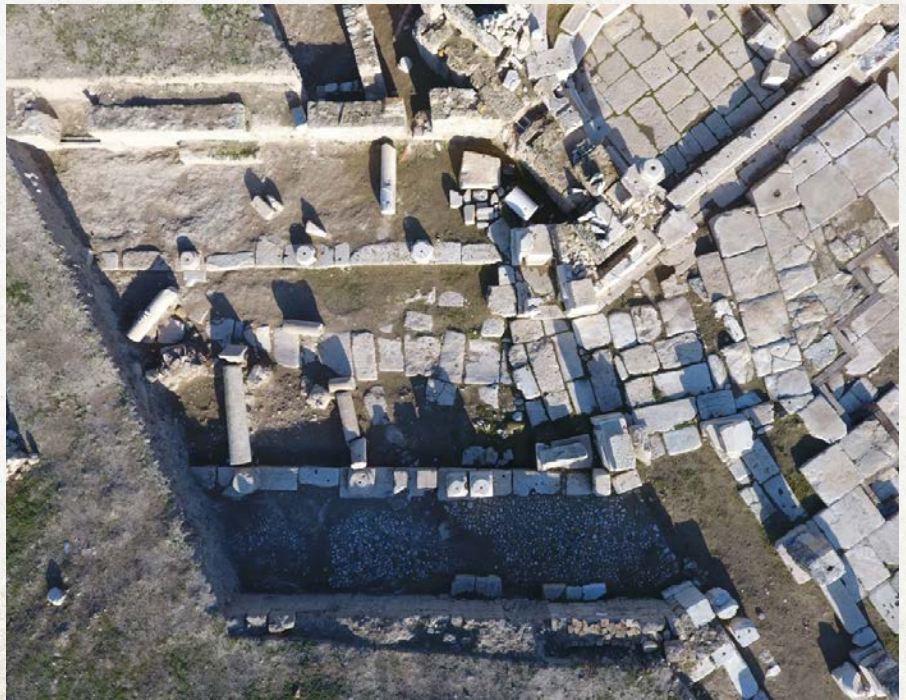
Hıristiyanlığın Milano Fermanı ile serbest bırakıldığı bu dönemde (MS 312-313) apsidal planlı havuzun işlevini halen devam ettirdiği, havuza ait parapetler üzerine propaganda amacıyla haç işaretlerinin kazındığı, kuzeybatı köşesinde var olduğu düşünülen traverten kemerli çeşmenin kaldırılarak bu çeşmeye uzanan L formlu kanalın kırılarak tahrip edildiği, ayrıca yapının batı duvarına bitişik halde yapılmış dikdörtgen formlu havuzunun kaldırılarak batıya uzanan caddenin kuzey kaldırımına açılan dükkan sıraları eklendiği anlaşılmıştır. Terminalde yapılan çalışmalar sırasında bulunan bronz bir sikke³¹ ve kırık halde geçmiş tümlenebilir pişmiş toprak kandil MS 5. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Yapılan kazılarla elde edilen veriler ışığında sisteme sonradan eklenerek yapılan su dağıtım terminalinin MS 4. yy'ın sonu 5. yy'ın başında inşa edilerek kullanılmaya başlandığını söylemek mümkündür.

VI) Traian Nymphaeumu Batı Caddesi Çalışmaları (Resim 1-2, 16, 20, 26-28)

Stadyum Caddesi güney yönde Traian Nymphaeumu ve Traian Nymphaeumu Meydanı ile sonlanmış olup meydanın güney kanadında Atriumlu Yönetici Binası yer alır. Bu yönüyle meydan ve çeşme kentin önemli noktasında ve dağıtım aksında bulunur. Ayrıca meydana çapraz olarak Batı Caddesi ve doğu sokak ile güneydoğu çapraz sokak bağlanmaktadır. Hippodomik planlı kentte bir ana caddenin sonunda ortaya çıkartılan meydan ve bu meydana çapraz bağlantıları sağlayan sistem, kent planlaması açısından Laodikeia'da ilk kez tespit edilmiştir³². Batı Caddesi; Batı Hamamı, Batı Agorası ve Efes Caddesi

Resim 25 Traian Nymphaeumu su dağıtım terminalinin 3d çizimi

Resim 26 Batı Cadde ve iki yanındaki portikleri; güneyde orijinalde mozaik ve altında çay taşı döşeme, kuzeyde opus sectile döşeme ile meydana açılan ayakların gerisinde iki çeşme

gibi önemli akslara bağlantıyı sağlaması bakımından dikkat çekicidir.

2017 yılında bu alanda planlanan çalışmaların amacı caddenin batıya devam eden bölümünün bir kısmını ortaya çıkararak şehir içi yol ağ bağlantısını belirginleştirmek ve kullanım evrelerini saptamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda 7.5x18 m'lik bir açma yapılmıştır. İki yanında portikleri olan Batı Caddesi'nin genişliği 5.70-6 m arasında değişmekte olup ortada kanalizasyon

sistemine ait 1.20x1.00, 0.64x1.40, 0.50x1.00 m ölçülerinde traverten döşeme blokları görülmektedir. Cadde'nin Traian Meydanı girişinde 1.60 m'lik bölümde geç dönemde (MS 4-5. yy) geçirmiş olduğu tamiratlar sonucu orijinal taban bloklarının üzerini bir sıra mermer devşirme bloklar ile kaplayarak oluşturulan ikinci kat tabanın, Batı Cadde'nin devamında kesildiği ya da daha sonrasında sökülerek taşındığı, bu bölümdeki traverten kanal döşemelerinin MS 494

³¹L.17.TN.01 numaralı sikke.

³²Şimşek 2017a, 146-147, Res. 24.

depreminin etkisiyle çöküntüye uğradığı ve batıya doğru eğimli bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Kazı verileri meydana açılan Batı Caddesi ve Doğu Sokak geçişlerinde tak şeklinde kemerli kapı yapılarak daha görkemli planlandığını ortaya koymuştur. Bununla ilgili olarak kemerli ve faskiyeli arşitrav blokları ile Hekate kabartmalı kemer kilit taşı alanda ortaya çıkartılmıştır. Geç dönem uygulamasında batı caddesine açılan kemerli kapının batı ayak kenarına birer çeşme yapıldığı anlaşılmıştır. Bu uygulama Traian Nymphaeumu'nun ek-sedraya dönüştürülmesi zamanında yapılmıştır. Bununla ilgili olarak Batı Caddesi'nin kuzey portiğinin doğu ucunda, orijinalde Traian Nymphaeumu'na ait bir toichobat bloğunun kullanılarak küçük bir çeşme yapıldığı görülmüştür. 1.70 x 1.40 m ölçülerindeki bu çeşmenin karşı aksındaki kemer bloğunun batı yüzünde görülen harçlı sıva ve parapet yuvası güney portiğinde de benzeri bir çeşmenin varlığını göstermektedir. Önde Attik-Ion kaideli sütunların, arkada ise mekânlara ait traverten duvarların taşıdığı galerilere ait sundurma çatının altında bulunan portiklerin genişliği 3.60 m olarak ölçülmüştür. Portik malzemeleri tamamen devşirme olup son kullanım aşamasına aittirler. Bir basamak ile yükseltilen portiklerin devşirme olan mermer ve traverten bloklardan oluşan stylobatı kuzeyde ortalama 0.40 m, güneyde ortalama 0.30 m arasında değişmekte olup yaşanan depremler sonucunda cadde tabanı gibi batıya doğru çökme göstermiştir. Çalışmalar sırasında cadde tabanı üzerinde yoğun yıkıntı halde bulunan kalypter ve stroter parçaları da güney portik üst çatısına ait olmalıdır.

Resim 27 Traian Nymphaeumu, Traian Nymphaeumu Meydanı ve Batı Caddesi ile arkada Stadyum Caddesi, Doğu Sokak ve Doğu Mekan'ın kazı öncesi durumu

Batı Caddesi Güney Portiği'nin arka duvarını oluşturan ve caddeye açılan mekânlara ait duvarlara 291,55 m kotunda ulaşılmıştır. Düzgün kesilmiş traverten bloklar ve çay taşları ile örülmüş güney duvarının yüksekliği 1.30 m olup çalışmalar sonucunda ulaşılan mevcut uzunluğu ise 12 m'dir. Batı Caddeye açılan 1.20 m genişliğindeki mekân girişine ait kapının iki yanında portik arka duvarına bitişik halde yerleştirilmiş olan gelen kişilerin ya da dükkân sahiplerinin oturması için yapılmış sekiler bulunmaktadır. Bu sekilerden doğudaki biri mermer, ikisi traverten olmak üzere 3 devşirme blok, batıdaki ise iki traverten blok kullanılarak oluşturulmuştur³³. Devam eden çalışmalarda ulaşılan Güney Portik tabanının hemen hemen tamamının sökülerek altında yer alan çay taşları ile döşeli bölüme ulaşılmış olup sadece yoğun biçimde tahrip olmuş 1.40x0.46 m ölçülerinde kalabilen mozaik alan ile karşılaşmıştır. Bununla ilgili olarak bazı bölümlerde yer yer stylobat bloklarının bitişğinde ve mekânlara ait duvar kenarlarında parçalar halinde mozaikler görülmektedir. Orta büyüklükteki beyaz ve siyah renkli

tesseralar ile tuğla kullanılarak yapılan mozaik döşeme geç dönem özelliği taşımaktadır. Bu bulgular Batı Caddesi'nin Güney Portik tabanının mozaik ile kaplı olduğunu, ancak daha sonra bu mozaiklerin tahrip edilerek yalnızca statümen tabakasının günümüze ulaştığını göstermiştir. Batı Caddesi Güney Portiği'nin devşirme bloklardan oluşan stylobatı üzerinde Attik-Ion tipli iki kaide in-situ olarak yıkıldığı şekilleriyle bulunmuştur. Bu kaidelerden doğuda yer alan mermer Attik-Ion kaide³⁴ ve bu kaideye ait kırık durumda ele geçmiş 3 yivsiz mermer sütun tamburu ve Dorik traverten başlık cadde üzerine düştüğü şekilde ele geçmiştir. Son dönem kullanımına ait batıdaki ikinci in-situ traverten kaide³⁵ İmparator Augustus Dönemi özellikleri göstermektedir. Devşirme olarak kullanılan sütunlar üzerinde ise impost başlıklar yer alır. Depremin etkisiyle kuzeye, cadde tabanı üzerine yıkılan Güney Portiği sütunlu galerisine ait sütunların yüksekliği yaklaşık olarak toplamda 3.50 m, iki sütun arası ise 3.30 m'dir. Batı Caddesi'nin kuzey portiğinin caddeye açılan mekânlarının girişini

³³Sekilerden doğudakinin yük. 0.30 m, genişliği 0.40 m, uzunluğu 1.70 m'dir. Batıdaki yükseklığı 0.33 m, genişliği 0.57 m, uzunluğu ise 1.40 m'dir.

³⁴Yükseklük 0.33 m, plinthe 0.80x0.80 m, çapı 0.60 m'dir.

³⁵Yükseklük 0.40 m, plinthe 0.74 m, çapı 0.56 m'dir.

oluşturan duvarların toplamda 14 m'si açığa çıkarılmış olup duvar yüksekliği ortalama 1.10 m'de korunagelmıştır. Portikten caddeye açılan üç mekânın giriş kapısı görülmektedir. Doğudan batıya doğru 0.74 m, 1.80 m ve 1.45 m genişliğinde olan kapı girişlerinden en doğudaki geç kullanımda Traian Nymphaeumu Su Dağıtım Terminaline girişi sağlayan bir geçişe aittir. Ayrıca batıdaki dükkân girişine ait mermer eşik taşının yanı sıra, dükkân girişinin hemen yanında traverten, çaytaşı ve mermer parçalar ile örülmüş bir sekinin varlığı görülmektedir³⁶.

Kuzey Portiğin devşirme mermer ve traverten bloklar ile oluşturulmuş tek basamaklı stylobatı üzerinde 3 adet kaide in-situ halde bulunmuştur. Kaidelerden doğudaki Attik-Ion olup sekizgen bir plintheye sahiptir³⁷. Ortadaki mermer kaide³⁸ ve batıdaki traverten kaide³⁹ ise Toscanic stildedir. Kuzey Portiğe ait taşıyıcı elemanlar ne yazık ki yok denecek kadar azdır. Bu sebeple portiğe ait çatı yüksekliğini net vermek mümkün olmasa da güney portiğe yakın olacağı düşünülebilir. Kuzey portik tabanında sıkıştırılmış toprağın yanı sıra bir bölümünde opus sectile döşemenin varlığı tespit edilmiştir. Bu duruma göre Güney Portiğin mozaik, kuzey portiğin ise opus sectile ile döşendiği anlaşılmıştır.

Kazılan alan için genel bir değerlendirme yapıldığında; Traian Nymphaeumu Batı Caddesi'nin kuzey ve güney tarafında portik sistemi uygulandığı ve caddenin gerisinde dükkân sıralarının bulunduğu görülmektedir. 12.5 m'lik kısmı açılan caddenin toplam genişliği 12.7 m olup cadde tabanı ortasında ka-

Resim 28 Traian Nymphaeumu, Traian Nymphaeumu Meydanı Batı Caddesi ile Doğu Sokak'ta yapılan kazı çalışmaları sonrası durum

Resim 29 Traian Nymphaeumu Meydanı'ndan Doğu Sokak ve Doğu Mekân (Resmi Ofis) kazı çalışmaları sonrası genel görünümü

nalizasyon sistemi yer alır. Alandan çıkan sikkeler⁴⁰ MS 4. yy'ın ikinci yarısına ve MS 5. yy'a tarihlendirilmektedir. Bu veriler doğrultusunda Traian Nymphaeumu Batı Caddesi'nin MS 494 depremi ile yıkılarak tahrip olduğunu ve yoğun hasar gören kanalizasyon döşemesinin tekrar düzenlenmediği varsayılarak kentin küçülmesine yol açan bu

depremin ardından belki de bu caddenin kullanımının sona erdiğini söylemek mümkündür.

VII) Traian Nymphaeumu Meydanı Doğu Sokak Kazıları (Resim 1-2, 16, 27-31)

Doğu Sokak, Stadyum Caddesi'nin güney sonunda yer alan Traian

³⁶Uz. 2.35 m, yük. 0.27-0.42 m, gen. 0.58 m'dir.

³⁷Yük. 0.30 m, ç. 0.49 m.

³⁸Yük. 0.27 m, ç. 0.49 m.

³⁹Yük. 0.28 m, ç. 0.42 m, plinthe 0.55x0.50 m.

⁴⁰L.17.TN.BC.02 (MS 5. yy), L.17.TN.BC.06 (MS 364-392 Valens- II. Valentinianus), L.17.TN.BC.07 (MS 402-455 II. Theodosius- III. Valentinianus), L.17.TN.BC.08 (MS 4. yy'ın ikinci yarısı), L.17.TN.BC.09 (MS 402-455 II. Theodosius- III. Valentinianus)

Resim 30 Traian Nymphaeumu Meydanı'ndan doğuya uzanan sokağın kazı sonrası görünümü

Nymphaeumu Meydanı ile bağlantılı olarak doğu yöne uzanmaktadır. Doğu Sokakta yapılan çalışmaların amacı; sokağın kullanım evrelerini ve mevcut halini tespit etmek, bu sokağın kuzey-güney yönde bağlandığı ana cadde ile birlikte kazılarak kentün güneyinde yer alan Stadyuma ulaşacak yeni gezi güzergâhı oluşturmaktır. Traian Nymphae-

umu Meydanı'ndan doğudaki ana akslara açılan bu sokağa giriş, mevcutta karşılıklı duran iki mermer ayak üzerindeki kemerli bir geçiş ile sağlanmaktadır. Buna ait 2015 yılında üzerinde Hekate kabartması olan mermer kemer kilit taşı bulunmuştur. Sokağın batı sınırında, kuzey ve güney duvarının hemen önünde yer alan mermer ayaklar⁴¹

üzerine yapılmış kemerli geçiş, Traian Nymphaeumu Batı Caddeye girişte de aynı şekilde uygulanmıştır. Dikdörtgen meydana doğuya ayrılan sokak ve Batı Caddesi'ne kemerli geçişlerle anıtsallık kazandırılmıştır.

Bir kaldırım ya da portik sisteminin uygulanmadığı sokağın iki yanında kuzey ve güney sınırlarını sokağa açılan mekanların duvarları ve girişleri belirlemiştir. İki yanda mevcut kalabilen duvarlar son kullanım evresine ait olup traverten, tuğla, devşirme mermer mimari bloklar (sütun tamburu, Dor sütun başlığı, geison) ve çay taşlarının araları kireç harçlı olarak örülmüştür. Tarımsal faaliyetler nedeniyle çok tahrip edilen duvarların korunan en yüksek bölümü 1.30 m, genişliği ise 0.60 m'dir. Sokak genişliği ise 5.10 m'dir. Meydandan doğuya ayrılan sokağın ilk 6 m'sinde, 290,85 m kot seviyesinde ortaya çıkartılan kireç harçlı sıkıştırılmış zemin ve pişmiş toprak künkler doğu yöne doğru yükselmektedir. Bu yükselmenin sebebi geç dönem kullanımına bağlıdır. Geç dönem kullanımında sıkıştırılmış zemin altından geçirilen ve su sistemine ait olan spiral boğumlu künkler⁴² üzerinde zaman içinde kullanıma bağlı pişmiş toprak tıparlarla yapılan tamiratlar söz konusudur.

Meydandan ayrılan Doğu Sokağın orta bölümünde 1.30 m genişliğinde düzgün şekilde belirli bir sistemde olan mermer devşirme bloklar⁴³ zeminden yaklaşık 10 cm yükseltilerek doğu-batı yönünde bir sıra halinde döşenmiştir. Bloklar sadece meydan geçişinde in-situ iki sütun tamburu arasında yoktur. Yolun iki yanında yer alan bu sütun tamburları olasılıkla bir kapı ve geçiş algısı

⁴¹Kuzeydeki mermer ayak 1.65x0.82 m, güneydeki mermer ayak 1.60x0.85 m ölçülerindedir.

⁴²Her bir borunun uzunluğu 0.35 m ve çapı 0.18 m ölçülerindedir.

⁴³Bloklar 0.70x0.60, 0.46x0.85, 1.0x0.55 m ölçülerinde uzun ve kısa olmak üzere şaşırtmalı yerleştirilmiştir.

Resim 31 Doğu Sokağın güney kenarında yer alan doğu-batı akslı duvar dibinde seki olarak kullanıldığı şekliyle açığa çıkartılan zırlı İmparatora ait heykel parçaları, Yunuslu Eros

Resim 32 Traian Nymphaeumu Meydanı Doğu Mekân resmi ofis ve mekân içinde seki olarak kullanılmış yönetici heykeli ile arşitrav bloğu

yaratmak amacıyla kullanılmış olup güneydekinin⁴⁴ üzerinde tarım faaliyetlerinden kaynaklanan yoğun pulluk izleri görülmektedir. Kuzeyde yer alan sütun tamburunun ise kentın taş ocağı olarak kullanıldığı süreçte balyoz ile parçalanarak kırıldığı anlaşılmıştır.

Sokağın güney duvarı içinde mekânlara ait boydan boya çok az bölümü kazılmıştır. Bunlardan birisi Atriumlu Yönetici Binası ile bağlantılı olduğu düşünülen resmi

ofis birimlerine ait olmalıdır. Çünkü burası meydana açılan dikdörtgen planlı (dıştan dışa 20x6 m, içten içe 19x4.60 m), ön kısmı sütunlu galerili ve üzeri sundurma çatılı olan, tabanı mozaik döşemeli ofis önü bekleme biriminden iki kapı ile geçilen mekândır. Bu mekânın kuzey duvarı dibinde bir imparatora ait mermer zırlı heykelin parçaları bulunmuştur. Heykelin gövde, omuz ve alt bölümü üç parça halinde duvar aksına uygun bir seki oluş-

turacak şekilde yerleştirilerek geç dönemde kullanılmıştır. Bunun devamında Eros heykeli ile kaide taş bloğu da duvar dibinde seki olarak düzenlenmiştir. Zırlı İmparator heykeline ait iki ana parçada baş ve kollar omuz hizasından, bacakları ise eteğin bitiş noktasından itibaren kırık ve eksiktir. Heykel MS 2. yy özellikleri taşımakta olup altta khiton üzerinde zırh altına giyilen pileli deri ve üzerinde zırh yer alır. Göğüs hizasının ortasında Medusa başı, karın kısmında profilden betimlenmiş, ön ayak pençelerini karşılıklı uzatan iki Griphon, bel kısmında ise beli saran ve ortada düğümlenmiş olan kumaş kemer bulunur. Heykelin kırık halde ele geçmiş olan sağ omuz kısmında Nike kabartması, sol omuzda ise deforme olmuş yıldırım demeti vardır. Zırh altında yer alan tek sıra peritesler üzerinde önde aslan başı ve iki yana doğru rozetler yapılmıştır. Bunun altında deri pileler olup khiton kıvrımları diz üstüne kadar inmektedir.

Traian Nymphaeumu Meydanı'na bakan, tabanı mozaikli Doğu Mekânda, doğu duvarının hemen önünde bulunan yönetici heykeli ve buna bağlı yapılan ikinci ofis, alanın önemini ortaya koymaktadır. Doğu-batı doğrultulu uzanan sokağın kuzey ve güney tarafında dükkânlar ve resmi ofisler yer almaktadır. Bu mekânlara girişler doğu sokağa açılan kapılardan sağlanmıştır. Kuzey duvar içerisinde 291,67 m kotunda 1.67x0.25 m ölçülerinde ortaya çıkartılan mermer eşik, sokak üzerinde yer alan mekân girişlerinden birisidir. Geç dönem kullanımda bu kapı traverten bloklar ile örülerek kapatılmıştır. Deprem ve Sasani akınlarından etkilenen kentte, mülkü korumak amacıyla yapılan bu tip uygulamalara sıklıkla rastlanmaktadır. Kuzey duvarında 2017 yılında

⁴⁴Sütun tamburunun çapı 0.51 m, yüksekliği 1.20 m'dir.

Resim 33 Doğu Mekanın tabanındaki bitkisel ve geometrik süslemeli mozaik taban döşemesi detayı

Resim 34 Kiliseli Peristylli Ev'in avlu ve doğusundaki ev kilisesi bölümü ve kazısı yapılacak diğer bölümlerinin geo-radar (GPR) taramasının hava fotoğrafına aplikasyonu

açılan bölümde Doğu Sokaktan giriş sağlanan üç mekâna ait kapının yer aldığı görülmüştür. Güney duvarında ise sokağa açılan bir mekân kapısı seçilebilmektedir. Zira geç dönemde sokağın doğusuna doğru traverten bloklar kaldırılarak (belki de kente gelen Yörükler tarafından)

bir ocak haline dönüştürülmüş ve doğu ucunda doğu-batı akslı uzanan duvarın yalnızca temeli kalmıştır. Bu ara sokağın güney duvarının batı köşesinden 25 m doğuya doğru gelindiğinde; duvarın hemen güney yüzünde, bir kısmı kesit içerisinde kalan 0.90 m çapında traverten

blok oyularak yapılmış ezme taşı ve yanında bir kısmı kırık ve eksik halde pithos parçaları açığa çıkarılmıştır. Ele geçen bu bulgular, geç dönemde bu alanda yer alan mekânın bir işlik olarak kullanıldığını göstermektedir.

Doğu Sokak ve kuzeyinde yer alan mekân içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda toplam 26 adet bronz sikke ele geçmiştir. Bu sikkelerden 12 tanesi kuzeyde yer alan mekân içerisinde bulunmuştur. Bu mekânda yapılan çalışmalarda ele geçen en erken tarihli sikke II.Constantius – Constans Dönemi'ne (MS 348-361) tarihlenir. Sikkeler kronolojik olarak; Arcadius-Honorius (MS 383-423), I. Anastasius (MS 498-518), I. Justinianus (MS 527-538), Mauricius Tiberius (MS 582-602) ve İmparator Focas (MS 603-610) olarak devam eder.

Doğu sokak tabanı üzerinde yapılan çalışmalarda ise toplam 14 adet sikke ele geçmiştir. Bu sikkelerden en erken tarihli olanı MÖ 2. yy'a tarihlenen Alabanda şehir sikkesidir. Bu erken tarihli sikke hem alanın Hellenistik Dönem'den itibaren kullanıldığını, hem de erken dönemde Laodikeia'nın ticari ilişkilerini ortaya koymasından önemlidir. Ele geçen sikkelerden dört tanesi sokağın kullanıldığı en son dönem olan MS 6. yy'ın sonu ve 7. yy'ın başı, İmparator Mauricius Tiberius (MS 582-602), Focas (MS 602-610) ve Heraclius (MS 611-641) Dönemi'ne aittir. Kazılan alanlarda ortaya çıkartılan sikke dağılım grafiği alanın MS 4. yy'dan başlamak üzere MS 7. yy'a kadar kullanıldığını ortaya koymaktadır.

VIII) Traian Nymphaeumu Meydanı Doğu Mekân Çalışmaları (Resim 1-2, 16, 29, 32-33)

Traian Nymphaeumu Meydanı'nın doğusunda, Doğu Sokağın ise gü-

Resim 35 Kilseli Peristylli Ev'in peristylli avlusu, ev kilisesi bölümü ve mekanlarının genel görünümü

Resim 36 Kilseli Peristylli Ev, avlusunda yer alan taban döşemelerinin restorasyon öncesi durumu

Resim 37 Kilseli Peristylli Ev, avlusunda yer alan taban döşemelerinin restorasyon sonrası durumu

neyinde yer alan; dıştan dışı 20x6 m, içten içe 19x4.60 m olarak ölçülen meydana paralel kuzey-güney doğrultulu uzanan mekânda yapılan çalışmalarda amaç; mekânın mevcut halini, kullanım evrelerini ve çevresindeki diğer yapılarla bağlantısını tespit etmek ve mekânı ortaya çıkartıp belgelemektir. Konumu itibariyle önemli bir noktada yer alan bu mekânın güneybatısındaki Atriumlu Yönetici Binası ile bağlantılı bir yapı olduğu düşünülmektedir. Olasılıkla resmi işlerin görüldüğü ve takip edildiği ofis olarak kullanılan mekânın kuzey, güney ve doğu cepheleri düzgün kesilmiş traverten bloklar, devşirme mermer mimari bloklar (tambur), çay taşı ve tuğla ile örülmüş duvar ile sınırlandırılmıştır. Mekânın meydana bakan batı cephesi yaklaşık 1 m genişliğinde, 0.38 m yüksekliğinde mermer stylobat üzerine, ortalama 2.30 m aralıklar ile yerleştirilmiş, 7 adet mermer kaide ve köşeli dikdörtgen sütunların taşıdığı sundurma çatı ile kapatılmış olup tabanı mozaik döşemelidir. Stylobat üzerinde yer alan dikdörtgen kesitli kaideler ortalama; 0.67x0.50 m ölçülerinde ve 0.32 m yüksekliğindedir. Kazı çalışmaları sırasında yıkıntı halinde ele geçen kalypter, stroter parçaları ve metal çiviler bu mekânın üzerinin sundurma çatı ile kapalı olduğunu göstermektedir. Kuzey, güney ve doğu duvarı ortalama 1 m yüksekliğinde traverten bloklar ile örülmüş olan mekânın doğu duvarında 8.85 m aralıkla yerleştirilmiş iki kapı girişi açığa çıkartılmıştır. Bu kapılar portik şeklinde planlanan mekân ile bağlantılı olan resmi ofis birimidir. Kuzeydeki 1.70 m genişliğindeki kapıya ait mermer eşik taşı⁴⁵ in-situ halde bulunmuştur. Güneydeki 1.40 m genişliğindeki kapının üç fascialı kırık, eksik güney sövesi ile mermer eşik taşı⁴⁶ in-situ olarak korunmuşken, kuzey söve bulunamamıştır.

⁴⁵Eşik taşı 1.50x0.62 m ölçülerindedir.

⁴⁶Güney sövesi yükseklik 1.10 m, genişlik 0.58 m, mermer eşik taşı 1.65x0.65 m ölçülerindedir.

2015 yılındaki çalışmalarda 291,68 m kotta ortaya çıkarılan 0.96x0.14 cm ölçülerindeki mermer arşitrav bloğunun, daha sonra bu alanda mekân içerisinde seki işlevinde kullanıldığı anlaşılmıştır. Üçüncü ve dördüncü mermer ayağın arasına denk gelecek şekilde yerleştirilen ve bir kısmı tahrip olmuş bloğun üst yüzüne 7x11 cm ölçülerinde bir haç kazındığı, orijinal kullanımında ise 3. fasciası üzerinde 6 harften oluşan⁴⁷ Grekçe bir satır da “ΑΔΡΑΣΤ” isminin yer aldığı görülmüştür. Doğu duvarının kuzeyinde yer alan kapı girişinin hemen güney yanında 1.74 m uzunluğunda mermer yönetici heykeli ele geçmiştir. Ön yüzü ince işçilikle yapılmış olan heykelin arka yüzü detaylı işlenmemiştir. Bu durum heykelin arka yüzünün bir duvara yaslanmış olduğunu ortaya koymaktadır. Kaidesi üzerinde 12 adet rulo yer alan ve elinde asa tuttuğu anlaşılan mermer yönetici heykelinin başı ile eli kazısı gerçekleştirilen alanda ele geçmemiştir. MS 5. yy’a tarihlendirilen heykel, duvar dibinde kuzey-güney doğrultulu yüzüstü şekilde yerleştirilmiş ve olasılıkla burada bir seki işlevi görmüştür. Heykelin arka kısmında oturmaya ya da üzerine eşya koymaya bağlı aşınmalar oluşmuştur. Yönetici heykelinin bulunduğu noktanın 2.50 m kuzeyinde 1.60x0.46 m ölçülerinde çay taşı, tuğla ve kireç harcından örülmüş bir başka seki daha ortaya çıkarılmıştır. Bütün bu düzenlemeler mekânın yoğun şekilde insan trafiğinin yaşandığı ve bir yönetim ofisi olmasından kaynaklı olarak insanların oturarak sıra beklediğini gösterir nitelikteki bulgularlardır. Devam eden çalışmalar sonrasında mekân tabanının tamamen mozaik döşemeli olduğu anlaşılmıştır. Mozaik kompozisyonunun etrafı duvar diplerine gelecek şekilde 0.70 m genişliğinde sarmaşık bezemesinin kullanıldığı bir bordür ile sınırlandırılmıştır. Bordür içinde

Resim 38 Kuzey Nekropolü hava fotoğrafında kazı çalışmalarına başlanan alanın konumu

Resim 39 Kuzey Nekropolü'nde geç dönemde odası doldurularak atölyeye dönüştürülen Tonozlu Mezar ve yanındaki örgü tekne mezarların kazı çalışmaları sonrasındaki görünümü

ise motif olarak geometrik bezemeler tercih edilmiştir. Kuzey bölümü daha sağlam olan mozaikli alanın yaklaşık 1/3'ü korunagelmış durumdadır. Mozaik tabanı oluşturan tesseraların ölçüleri ortalama 1.5x2 cm arasında değişmektedir. Yan bordürlerde daha büyük boyutlu

tesseralar kullanılırken, perspektifi sağlamak amacıyla mozaik merkeze doğru daha küçük boyutlu tesseralar kullanılmıştır.

Mermer, kumtaşı, tuğla kullanılarak oluşturulan tesseralar; beyaz, sarı, kırmızı, mavi ve kah-

⁴⁷Harf boyutu 16x16 cm.

Resim 40 Geç Antik Çağ'da atölyeye dönüştürülen tonozlu mezar üzerinde yer alan platform ve doğusunda örgü tekne mezarlar

Resim 41 Kuzey Nekropolü, M1-M2-M3 numaralı mezarların taş planı

verengindedir. Mozağin tahrip olduğu kısımlarda ise kireç harçlı tabaka görülmektedir.

Mozaik taban üzerinde ele geçen sikkeler kronolojik olarak; MS 3. yy (MS 383-408), Arcadius, (MS 450-457), Marcianus (MS 620-641) ve Heraklius Dönemi'ne

tariflendirilmiştir. MS 3. ve 4. yy'a tarihlenen sikkeler mozaikli alanın erken dönem kullanım tarihi hakkında bilgi verebilmesi açısından önem taşır. Duvar dibine, duvara paralel olarak yüzükoyun yatırılan yönetici heykelinin kaldırılması sonunda heykel ile taban arasındaki

elenen toprakta Marcianus Dönemi'ne (MS 450-457) tarihlenen bir adet bronz sikke ele geçmiştir.

IX) Kiliseli Peristylli Ev'in Restorasyon Çalışmaları (Resim 1-2, 34-37)

Kent planı içerisinde Kiliseli Peristylli Ev olarak adlandırılan ve Kuzey Tiyatrosu'na ulaşan Tapınak A Doğu Sokağı (TDS)'nin batısında, Kuzey Tiyatrosu'nun güneyinde bulunan yapıda kazı ve restorasyon çalışmalarına 2010 yılında başlanmıştır. Bu kapsamda 2010, 2011 ve 2014 yıllarında yapılan kazı çalışmalarında yapının Peristylli avlu, kilise ve peristylli avlunun güneyinde bulunan 6 mekânı açığa çıkartılmıştır⁴⁸. 2011 yılında yapılan restorasyon çalışmalarında ise ilk olarak Kiliseli Peristylli Ev'e ait duvarlar üzerinde bulunan sıvalar sağlamlaştırılarak, korumaya alınmış, sıva ve duvar resimlerinin önüne amorf tuğla parçalarından koruma setleri oluşturulmuştur. Ayrıca yapının özgün duvar sırası "capping" uygulaması kapsamında bir sıra yükseltılarak özgün duvar yüzeylerinin bozulmasının önüne geçilmiştir. Mevcut duvar örgüsü yıkılan orijinal taşlarıyla yükseltirken yükseltme seviyesinin vurgulanması amacıyla ayırıcı olarak araya bir sıra tuğla yerleştirilmiştir. Bu işlem sırasında kireç bağlayıcılı onarım harcı kullanılmış ve örgü işleminin tamamlanmasının ardından bloklar arasındaki derz boşluklarının estetik derz dolguları yapılmıştır. 2015 yılı kazı sezonunda yapılan restorasyon çalışmalarında ise öncelikle kazısı tamamlanan peristylli avlu etrafında bulunan sütunların pantograflla tamamlanması ve anastylosis esaslı restorasyon ile ayağa kaldırma işlemi büyük ölçüde tamamlanmıştır⁴⁹. Yapının avlu tabanına yönelik yü-

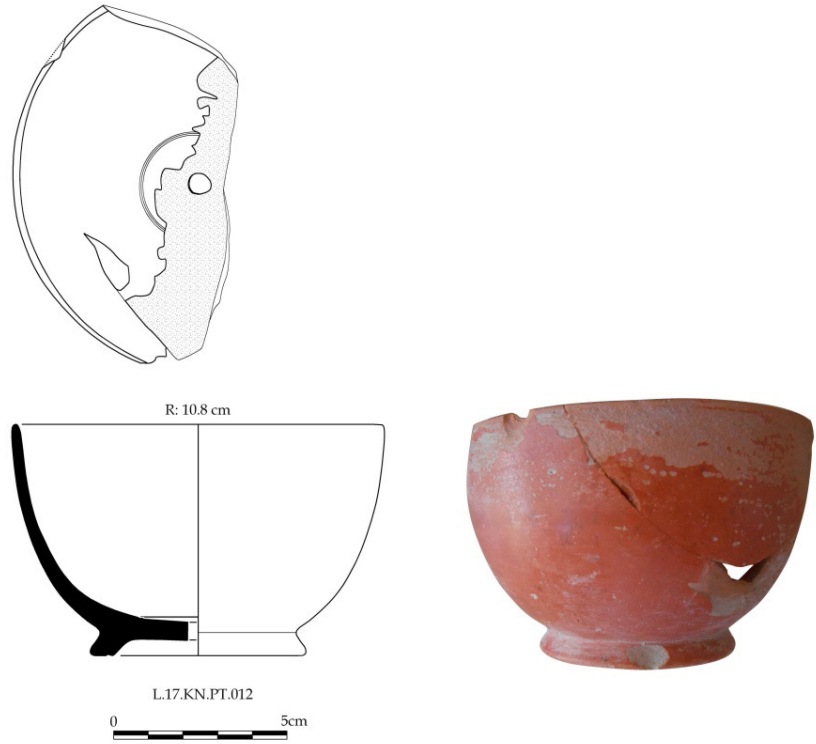
⁴⁸Şimşek 2012, 584-586; Şimşek 2013a, 319-328, Res. 433-438; Şimşek 2013b, 106-108, Res. 8-9; Şimşek 2016b, 495-497, Res. 13.

⁴⁹Şimşek 2016a, 47-48, Res. 92-95.

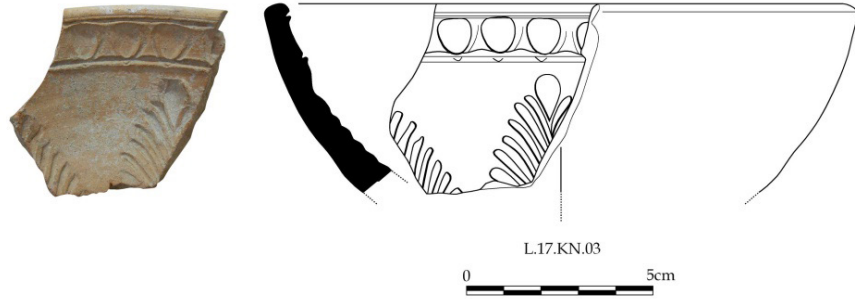
rütülen çalışmalarda ise öncelikle detaylı belgeleme işlemleri yapılmıştır. Alan total station, lazer-scan ve photo-scan ile taranarak dijital ortama aktarılmıştır.

2016 yılında peristylli avlu tabanında yapılan temizlik çalışması sonrasında açığa çıkartılan yatak izlerine ve mevcut taşların eksik kısımlarına göre tasnif alanından özgününe ait olabilecek parçalar tarandıktan sonra bulunan uygun parçaların yatak izlerine göre demo uygulaması yapılmıştır. Demo çalışmasının ardından tamamlama yapılacak olan avlu taban döşemelerinin kırık parçalarından alınan negatifler pantograf tekniğiyle yeni ek yapılacak kısma aktarılarak eksik kısımlar doğal traverten taş ile tamamlanmıştır. Yeni yapılan bu ekler özgün malmazedeki eksik kısımlardan yaklaşık 1 cm düşük seviyede olacak şekilde işlenmiştir.

2017 yılı Kiliseli Peristylli Ev'de yapılan restorasyon-konservasyonların amacı ise kalabilen orijinal taban döşemelerinin yanında, pantograf işlemi büyük ölçüde tamamlanan peristylli avluya ait traverten ve mermer döşeme taşlarının daha önce belirlenen yatak izlerine bağlı kalarak orijinal yerlerine sabitlenmesi olup bu amaç doğrultusunda alan, temizlenmesi, taranması ve fotoğraflarla belgelendirilmesinin ardından çalışmalara başlanmıştır. İlk etapta 2016 yılında pantograf ile tamamlanan mevcut orijinal döşeme taşlarının master ve terazi yardımı ile alandaki sabit döşeme taşlarının seviyesine bağlı kalınarak, kuzey ve güney yönlerden orta kısma doğru, tabanın orta aksından ise doğuda yer alan kanala doğru eğim verilmiş ve demo çalışması tamamlanmıştır. Demo ardından alanın genel ve detay hava fotoğrafları çekilerek sabitleme işlemine başlanmıştır. Mevcut yatak izlerine ve demoya bağlı ka-

Resim 42 L.17.KN.M2 örgü tekne mezarı içinde ele geçirilen Bergama Sigillatası'nın (MÖ 1. yy'ın sonu-MS 1. yy'ın başları) çizim ve fotoğrafı

Resim 43 Tonozlu Mezarın üst terasında ele geçirilen ve Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen kabartmalı kâseye ait kalıp parçası

lı olarak yapılan sabitleme işleminde taban döşemeleri yerinden kaldırılarak zemin temizliği yapıldıktan sonra özgün harçtan alınan örneklerle göre hazırlanan kireç bağlayıcı onarım harcı uygulanmış, bloklar orijinal yerlerine yerleştirilmiş, sonrasında ise master ve terazi yardımı ile kotları kontrol edilmiştir. Ayrı-

ca avlu içerisinde yağmur sularının birikmesini engellemek amacı ile alanın doğusunda bulunan ve TDS kanalizasyonu ile bağlantılı olduğu tespit edilen kanal gideri baz alınarak döşeme taşlarına batıdan doğuya doğru eğim verilmiştir. Kazı çalışmalarında herhangi bir orijinal parçası ele geçmemiş ancak yatak

izleri belirgin olan taban döşemele-ri yatak izleri baz alınarak, mevcut dokuya uygun travertenden kesilip ebatlanmaya başlanmıştır. Bu işlemin ardından taraklanması yapılan taşlar yatak izlerine uygun olarak yerlerine orijinal taban döşemele-lerinden düşük seviyede olacak şekil- de, özgün harçtan alınan örneklerle göre hazırlanan kireç bağlayıcı onarım harcı kullanılarak sabitlenmiştir. Ayrıca tasnif alanından bulunan ve avlu tabanına ait olan kırık ve eksik döşeme taşları pantograf ile tamamlanarak alanda kullanılmıştır. Diğer taraftan avluda biriken suyu tahliye etmek amacı ile peristylin doğusunda bulunan ve batı-doğu doğrultulu olarak iç narteks kısmından sonra Tapınak Doğu Sokağı (TDS) bağlanan özgün atık su kanalı açılarak yağmur sularının taban içerisinde birikmeden dışa tahliye edilmesi sağlanmıştır. Bu amaçla iç narteks kısmındaki zemin harcı 45 cm genişliğinde peristyl- den Tapınak Doğu Sokağı'na kadar (12 m) kaldırılmış ve orijinal kanala ulaşıldıktan sonra kanal içerisinde gerekli onarımlar yapılmıştır. Peristylli Ev'in doğu duvarının dışında ise iç kısımdan gelen kanal takip edilerek sokak kanalına ulaşılmış ve bu alandaki 35 cm genişliğinde, 80 cm derinliğinde olan 5.90 m uzunluğundaki kanal temizlenerek kullanılabilir hale getirilmiştir.

X) Kuzey Nekropolü Çalışmaları (Resim 1, 38-43)

Kuzey Nekropolü'nde 1990 yılında Goncalı Köyü (mahalle) yolunun genişletilmesi sırasında tahrip edilen ve yol kesitinde askıda kalan mezarların bir kısmının kurtarılması amacıyla 2005 yılında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁵⁰. Çalışmalar sırasında, köy yolunun

güney kesitinde açıkta görülen duvarın tonozlu mezar olabileceği düşüncesiyle kazısına başlanmış ancak yapılan çalışma sonrası kuzeydoğu cephesi açığa çıkartılan duvarın bir istinat duvarı olabileceği düşünülerek bu kısımdaki çalışmalara son verilmiştir. Söz konusu mezarın tümüyle açığa çıkartılması ve kullanım safhalarını belirlemek için 2017 yılında alanda tekrar çalışma yapılmıştır. Tonozlu mezarın bulunduğu yamaç alanda üç kademeli teraslar halinde bir kazı çalışması yürütülmüştür. Gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar sonrasında, Kuzey Nekropolü'nde ortaya çıkartılan iki örgü tekne mezar ile Geç Antik Çağ'da oda içi doldurularak bir platform oluşturulup atölyeye dönüştürülen tonozlu mezarın tarihlendirilmesi- ne ilişkin yeni verilere ulaşılmıştır.

Daha önce yapılan kaçak kazılar sonucu, mezar mimarisinin yanı sıra mezar buluntularının da büyük oranda tahrip edildiği saptanmıştır. Ancak, L.17.KN.M2 örgü tekne mezarında tespit edilen ve MÖ 1. yy'ın sonu-MS 1. yy'ın başlarına ait bir kâse buluntusu, mezarların tarihlendirilmesindeki en önemli kriterdir. Tonozlu mezar ile örgü tekne mezarların buluntu durumları dikkate alındığında öncelikle tonozlu mezarın yapıldığı, sonraki aşamada ise örgü tekne mezarların tonozlu mezarın güneydoğu kenarına eklendiği anlaşılmaktadır. L.17.KN.M3 tonozlu mezarının ilk kullanım evresi, L.17.KN.M2 mezarındaki kâse buluntusu dikkate alındığında, Augustus Dönemi'nin erken safhasına (MÖ 1. yy'ın 4. çeyreği) tarihlendirilmelidir. Tonozlu mezarın üst teraslarında, ana kayanın hemen üstünde tespit edilen kabartmalı bir kâseye ait kalıp par-

çasıyla, Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen seramik buluntular da bu düşüncüyü destekler nitelikte verilerdir. Laodikeia Kuzey Nekropolü'nde geçmiş yıllarda da tespit edilen bu tipteki kalıp parçaları, Nekropol'ün bir bölümünün, Geç Hellenistik Dönem'den itibaren seramik mahallesi olarak kullanıldığını göstermektedir. Ana kayanın hemen üstünde tespit edilen bu kabartmalı kâseye ait buluntu, alanın tonozlu mezar yapılmadan önceki kullanımına işaret etmektedir. Bu durumda mezarın Geç Hellenistik Dönem'den sonra yapılmış olması gerekmektedir. Tonozlu mezarla ilişkili bir diğer konu ise tonozlu mezarın kullanım evrelerinin saptanarak, hangi dönemde atölyeye dönüştürüldüğü sorusudur. Laodikeia'nın nekropol alanlarında, geçmiş yıllarda gerçekleştirilen mezar kazıları ile antik kentte meydana gelen depremler dikkate alındığında bu dönüşümün Geç Antik Çağ'ın başında olduğu sonucu çıkarılabilir.

Laodikeia'da, Geç Antik Çağ'ın başından itibaren meydana gelen en önemli depremler; Diocletianus Dönemi depremi (MS 284-305), MS 5. yy'ın başında ve MS 494 yılında yaşanan depremler ile kentin terkediliş tarihi olarak da bilinen Focas Dönemi (MS 602-610) depremidir. Bu depremlerle birlikte 2017 yılında Kuzey Nekropolü'nde gerçekleştirilmiş olan kazılar sonucu, mezarın duvar örgüsündeki değişik üsluplar dikkate alındığında, tonozlu mezarın uğramış olduğu değişimler hakkında yorumlar yapılabilmektedir. Mezarın, Geç Antik Çağ ile ilişkili en erken verileri Diocletianus Dönemi sonrasında tarihlendirilen seramik buluntulardır. Alanda tespit edilen en geç tarihli

⁵⁰Şimşek 2007, 467-468, Res. 11-12; Şimşek 2010, 120-123, Res. 14; Şimşek vd 2011, 27-31, Fig. 1-17, Grafik 5.

seramik grubu ise MS 6. yy'a aittir. Bu durumda mezarın en erken Diocletianus Dönemi (MS 284-305) depreminden sonra atölyeye dönüştürülmüş olduğu düşünülebilir. Mezarın atölyeye dönüştürülmüş olabileceğinin en önemli kanıtı ise önden geçen dere ve aynı hatta daha önce tespit edilen işlik ve atölyelerdir⁵¹. Mezarın duvar örgüsünde

görülen dilitasyonlar da MS 5. yy içinde gerçekleşen depremler sonucu yapılan tamiratlarla ilişkili olmalıdır. Atölyenin kullanımı ise MS 7. yy'ın başında meydana gelen Focas Dönemi (MS 602-610) depremi ile son bulmuştur. Sonuç olarak, kazısı yapılan mezarlar göz önüne alındığında, Kuzey Nekropolü'nde MÖ 1. yy'ın dördüncü çeyreğinde

inşa edilen tonozlu mezarın doğu kenarına MS 1. yy'ın başlarında örgü tekne mezarların yapıldığı anlaşılmıştır. Kentte meydana gelen depremler sonrasında ise Geç Antik Çağ'da tonozlu mezar atölyeye dönüştürülmüş ve kent terk edilene kadar bu şekilde kullanımı devam etmiştir.

Kaynakça

- Şimşek 2007 C. Şimşek, "2005 Yılı Laodikeia Kazı Çalışmaları", 28. Kazı Sonuçları Toplantısı (29 Mayıs- 2 Haziran 2006, Çanakkale), Cilt 1, Ankara, 2007, 455-478.
- Şimşek 2010 C. Şimşek, "2008 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları", 31. Kazı Sonuçları Toplantısı (25-29 Mayıs 2009, Denizli), Cilt 4, Ankara, 2010, 101-134.
- Şimşek 2011 C. Şimşek, "2009 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları", 32. Kazı Sonuçları Toplantısı (24-28 Mayıs 2010, İstanbul), Cilt 3, Ankara, 2011, 447-474.
- Şimşek 2012 C. Şimşek, "2010 Yılı Laodikeia Kazıları", 33. Kazı Sonuçları Toplantısı (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Cilt 4, Ankara, 2012, 569-601.
- Şimşek 2013a C. Şimşek, *Laodikeia (Laodicea ad Lycum), Laodikeia Çalışmaları 2, İstanbul, 2013.*
- Şimşek 2013b C. Şimşek, "2011 Yılı Laodikeia Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 34. Kazı Sonuçları Toplantısı (22 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum), Cilt 3, Çorum, 2013, 103-124.
- Şimşek 2014 C. Şimşek, "2012 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 35. Kazı Sonuçları Toplantısı (37-31 Mayıs, 2013, Muğla), Cilt 3, Muğla, 2014, 82-102.
- Şimşek 2015 C. Şimşek, *Laodikeia Kilisesi, Lykos Vadisinde Hristiyanlık, Denizli, 2015.*
- Şimşek 2016a C. Şimşek, "2015 Yılında Laodikeia'da Yapılan Çalışmalar", *Denizli'nin Derin Geçmişi Kazı ve Araştırmalar 2, Geçmişten Günümüze Denizli, Sayı 47, Özel Sayı ed. C. Şimşek, Denizli, 2016, 4-51.*
- Şimşek 2016b C. Şimşek, "2014 Yılında Laodikeia'da Yapılan Kazı ve Restorasyonlar", 37. Kazı Sonuçları Toplantısı (11-15 Mayıs 2015, Erzurum), Cilt 1, Ankara, 2016, 481-508.
- Şimşek 2017a C. Şimşek, "2015 Yılında Laodikeia'da Yapılan Çalışmalar", *Arkeoloji ve Sanat, 156, İstanbul, 2017, 131-152.*
- Şimşek 2017b C. Şimşek, "Urban Planning of Laodikeia on the Lykos in the Light of New Evidence", *Landscape and History in the Lykos Valley: Laodikeia and Hierapolis in Phrygia*, eds. C. Şimşek - F. D'Andria, Cambridge Scholars Publishing, 2017, 1-52.
- Şimşek 2018a C. Şimşek, "2016 Yılı Laodikeia Çalışmaları", 39. Kazı Sonuçları Toplantısı, (22-26 Mayıs, Bursa), Cilt 1, Bursa, 2018, 359-386.
- Şimşek 2018b C. Şimşek, "Geç Antik Çağ'da Laodikeia - Laodikeia in the late antiquity", *Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi - The Lykos Valley and Neighbourhood in Late Antiquity, Laodikeia Çalışmaları Ek Yayın Dizisi/Supplementary Series 1*, eds C. Şimşek - T. Kaçar, İstanbul, 2018, 81-116.
- Şimşek vd 2011 C. Şimşek, M. Okunak, M Bilgin, *Laodikeia Nekropolü (2004-2010 Yılları), Laodikeia Çalışmaları 1.1-1.2*, ed. C. Şimşek, İstanbul, 2011.

⁵¹Şimşek vd 2011, 170-173, Fig. 107-115; Şimşek 2013a, 396-399, Res. 521-527, 537.